Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Reis door een gedeelte van Duitschland, Oostenrijk en Italië, 14 juni 1823 - 8 oct. 1824

https://hdl.handle.net/1874/386758

16

16

O. E. 16.

Hss. Ackersdijck.
4

T. 1316

Hs.
0 E 16

Hss. Ackerd. 4. (XVI)

Nibby II 297.

Nibby II 298.

Nibby 293. 294
[illegible] had deze stad [illegible].

ACADEMIA RHENO TRAJECTINA

Wy zyn overgevaren by Tor Boracciana, in de 15e eeuw gebouwd. Men ziet hier den mond van den Tiber, en de haven van de zee. Het strand neemt steeds toe; in oude tyden kwam de zee tot op korten afstand van dezen toren, en volgens Virgilius is hier Aeneas geland; de verzen waarin hy de plaats beschryft lazen wy op de plaats zelve. De Toren San Michele welke $1\frac{2}{3}$ myl verder op aan 't strand staat, is in 1667 door Pius V gebouwd, en stond toen op het strand zelve, nu reeds $\frac{1}{3}$ myl daar van af. Men vindt geene ruines lager dan de Tor Boracciana en mag daaruit opmaken, dat er dus by de Romeinen nog geen land lager bestond.

Nu kwamen wy op de plaats van 't oude Ostia, en zagen veel ruines van deze stad. Zy had eene kleine haven waarvan men nog het halfrond ziet. Eene oude put in later tyd hersteld. Capitelen en andere stukken van zuilen. Steenen met opschriften. Overblyfsels der Thermae Ostienses. De Porta Marina. Verscheiden gebouwen staan lager dan de gewone hoogte der rivier in den winter. In een ruine van een huis zagen wy een beschilderd vertrekje met mozaikvloer. Overblyfsels van tabernae en een [illegible] naby de rivier. Ruine van den tempel van Jupiter. Ik verlaat my op het boek van Nibby voor de beschry-

Rare
Nebby 292 II

Nebby 303.

ving. Deze tempel ontving alleen licht door de deur;
het gewelf van dezen, evenals die van vele andere
tempels, schijnt alleen tot verhooging van den tempel
en wellicht voor toevallig ander gebruik gediend
te hebben.   Het Theater; 350 voet middellijn.
Men had er als gewoonlijk ~~en~~ een zeer mooi uitzigt.
Vervolgens zijn wij gegaan naar het adelijke
Ostia Moderna. Het oude kasteel met zijn toren
en een groote pijnboom in de nabijheid maken toch
eene schilderachtige uitwerking. Nu waren er nog
eenige menschen, zoo even ons zeide omtrent
100, maar komen geen tien, en deze liggen door-
gaans de koorts. Men wees ons eenige oudheden,
die onlangs opgegraven zijn. Het paleis van
den bisschop is zeer vervallen.
Van hier zijn wij gewandeld naar Castel Fu-
sano; een groot oud slot gelegen in een bosch
van pijnboomen, olijven en altijd groene eiken. In
't vroege voorjaar zegt men is het hier zeer aan-
genaam, doch de eigenaar komt er nooit.
Door eene lange laan, met groote steenen be-
straat gingen wij naar het strand; hier vonden
wij eenige visschers aan het werk. Dit zijn Napoli-
tanen, zoo als meest allen die moeijelijk of gevaar-
lijk werk in de Romeinsche staten verrigten.
Tot onze groote verwondering vervolgden wij onzen
weg langs de zee en naderhand door een kreupel-

De militairen, welke de bezetting van den wachttoren uitmaken, 15 tot 18 man, verlaten dikwijls hunne plaats om te Rome in het hospitaal te gaan.

bosch waarin wy verdwaalden, tot wy eindelyk aan

Tor San Michele. Hier zyn altyd vyf soldaten, om den mond van de rivier te bewaren; deze zyn in den zomer byna altyd ziek. Van hier gingen wy over Tor Boacciana terug, voeren de rivier over, passeerden weder de Isola Sacra, en kwamen eindelyk te Fiumicino. Een groot gebouw dient voor caserne van de militairen, douane, voor de amtenaren der Fiumicino, voor herberg. Deze plaats is thans de haven van Rome. Aan de overzyde der rivier is de toren aan den mond der rivier, of liever van den gegraven arm van de rivier. Er lagen 12 vaartuigen. De stad bestaat uit twintig stroooje hutten, zes steene huizen, en eenige gebouwen die onderhanden zyn voor magazynen. Ongelukkig is hier in den zomer de lucht ook zeer nadelig, zoo dat eenige amtenaren dagelyks uit Rome komen, en er niet overnachten. Het oogenblik, toen ik met nog een paar in Fiumicino aan de haven was, kon niet schooner zyn; de zon was juist ondergegaan en hare stralen verspreidden nog de zee. Wy gingen nu eten en reden vervolgens naar Rome terug, waar wy om elf uur aankwamen.

Vrydag 4 Junï. Hede heb ik meest thuis gewerkt, om op te schryven, na te lezen enz: De heeren

Né 12 juin

Versé 25 r/.

Schimmelpenning en van Swinden, die uit Napels zyn aangekomen, heb ik heden leeren kennen; wy hebben saamgegeten en gewandeld, het een en ander bezocht, dat wy reeds meer gezien hadden, dog t geen men altyd zoo gaarne weder ziet. Onder anderen heb ik met den heer Schimmelpenning eene wandeling in de maneschyn over het Forum en door t Colosseum gedaan. De majesteit van deze ruine in dit licht is onbeschryffelyk; men is verwonderd hoe die oude muren zulk een diepen indruk op de ziel kunnen maken, lang blyft men ze met opgetogenheid aanstaren, en met spyt verlaat men ze.

Wy hebben in de Kapel van Caravita eene preek over Judas den Makabeër gehoord, vol hypocritische lamentatien; - men had ons gezegd, dat er ook discipline plaats had; dog die was heden niet.

Zaturdag 5e Juni Reeds meermalen ben ik in het Palazzo Barberini de Gallery wezen zien, heden denkelyk wel voor het laatst; ik wil er dus iets van opteekenen. Wat Vasi er van zegt is niet noemenswaardig, uitgenomen de beschryving van het fresco van Pietro da Cortona, dat ik zeer bewonderd heb. De figuren daarin welke voorstellen la Providenza, l'Eternità (met een starrenkrans in de hand) la Religione, la Fede, la Chieta, zyn verheven schoon; het weezen niet men zoo veel kunst voor eene laffe onwaardige vleiery: het verheffen ten hemel van het Pausselyk familiewa

Recke IV. 164.

pen, besteed is. Verder hebben my bijzonder bevallen Portret van Henrietta vrouw van Karel I Koning van Engeland, door Van Dyk. – Familie van Bassano, door hemzelf. Madonna van Parmegianino. – St Andrea Corfini door Guido Reni; – de kunst kan het leven niet nader komen. – Beatrice Cenci door denzelfden schilder; – dit is een mijner geliefkoosde stukken. Men zegt, dat Guido haar afgemaald heeft toen zy gereed was, om naar de strafplaats te gaan; en werkelyk is het als of zy los van het leven met eene melancholische gelatenheid den dood verwacht; half bedroefd en half glimlachend ziet zy in het leven terug; en de reine, reine ziel schynt op haar gelaat te zweven. Ik heb weinig stukken gezien welke zulk een diepen indruk op het hart maken. Men kan niet gelooven dat deze zachte trekken eene misdadige zondes voorstellen. – Het portret van de moeder van Beatrice, door Scipione Gaetano. – La Schiava Cartaginese, door Tiziano, is een uitstekend schoone vrouw. Zy heeft veel meer classische gelaats-trekken dan de Fornarina van Raphael, deze is eene vry mooye vrouw maar zonder adel, en zelf niet wel gemaakt. Het wordt ook in twijffel getrokken of dit wel de ware Fornarina is. Altans heeft deze vrouw geene gelykheid met de moeder van den bezetene op het stuk der Trasfigurazione welke men

Ik heb ook opgemerkt een marmeren beeld, zynde een Satyr van Michelangelo en eene slapende Diana van Bernini

ook zegt, dat daar Raphael naar zyne geliefde gebilderd is. Hoe het zy, deze groote meester had te veel gevoel voor 't schoon om op zyne stukken bloote portretten als hoofdpersonen te plaatsen, wie hy ook voor model nam, zyne schepping was altyd ideaal. Disputa door Albert Durer is een zeer sprekend stuk. Adam en Eva van Dominichino. — Vele stukken zyn nog in andere vertrekken van 't paleis als opgestapeld en kunnen niet gezien worden. Zelfs het oude fresco, Rome voorstellende, is in een benedenvertrek, dat altyd met gesloten deur en open vengsters blyft; de knecht wees het my door een dier vengsters, eene gansche gallery van oudheden verdwynt daar achter stof en onreinheid. Het verval en de verwaarlozing van dit paleis zyn onbeschryfelyk. Er zyn 500 kamers waarvan er 65 verhuurd zyn aan Milady [illegible], voor 180 Louisd'ors. Een der bedienden, die in 't geheim der ellendigheid van zyn meester was, heeft my verhaald, hoe men in dit paleis den dag doorbrengt: laat opstaan; missen hooren in huis, - vyf worden er alle morgens gelezen, (by feesten den ganschen dag in de kerk doorbrengen) de Prins leest veel, in de rekeningen, welke hem zyne intendanten inzenden; verders: eten, slapen, in den Corso ryden, conversazione en kaartspel. — De familie bezit vele land-

goederen, waarvan eenige zeer schoon gelegen, en met fraaye schilderyen versierd zyn; doch die worden nagenoeg nooit bezocht. De Prins heeft drie kinderen, zyn broeder, een Monsignore slyt met hen een even eentonig leven. Het is zonderling dat, naar ik hoor, bijna alle edelen in Rome, zoo zy hunne goederen al niet hebben opgegeten, tot een staat van werkeloosheid vervallen zyn, die ze tot volstrekte automaten vormt, welke van hunne groote goederen kleine inkomsten hebben, en het meeste door slecht beheer laten vervallen. Tot bewys dat zy van eene familie zyn waaruit Pausen geregeerd hebben, staat er een troon in het voorportaal doch die troon dient bevgangs om schoenen en rokken op schoon te maken, tot niets anders.

In de Chiesa di San Lorenzo in Lucina heb ik een stuk van Guido Reni gezien, voorstellende Jesus aan het kruis, eene aandoenlyk schoone voorstelling de oogen ten hemel geslagen en hemelsch geduld op het gelaat. Wy zyn vervolgens nog geweest by Pater Pluck een nederlander welke in het Capucinerklooster van San Giovanni Laterano is, en tevens Aalmoezenier van St Giovanni Laterano naar den Paus is. Hy is zeer hartelyk voor zyne landgenoten, en ontving ons zeer vriendelyk.

Heden heeft de heer Voogd met ons gegeten.

De gansche weg is naauwkeurig beschreven in Nibby Viaggio antiq. I. 91.

+ Thans _Teverone_ genaamd

Nibby I. 104.

tie zyn klooster is het gezigt uitstekend schoon.

<u>Zondag 6 Junii.</u> Dezen morgen ben ik met de heeren Schimmelpenning van Sminden en Kruseman naar Tivoli gereden. Het was een schone heldere morgen. de verlatene, maar welig met gras en koren begroeide Campagna en de bergen in het rond leverden vrolyke en aangename gezigten. De voorstad, die niet groot is door zynde ziet men maar twee of drie huizen langs den weg, en in den zomer blyft er slechts in een huis een enkeld mensch voor 't gerief van de reizigers; alle anderen vlugten voor de slechte lucht. Over de <u>Ponte Mammolo</u> passeerden wy de <u>Anio</u>;[†] vervolgens nog kleine stroompjes. Het Lago de' Tartari gingen wy bezien om de zonderlinge versteeningen die er rondom zyn, en die wy zeer merkwaardig vonden. vervolgens gingen wy de zwavelachtige Acque Albule en het meertje, dat men noemt Lago delle Isole natanti, bezigtigen. De lucht is vervuld van zwaveldamp; als men steenen in het water werpt, komen eenige oogenblikken later zwarte stoffen van den bodem op. De eilandjes hadden zich thans algemeen aan den kant gehecht, doch tusschen den drijvenden af op het water rustenden grond zag men hier en daar als kokend water

Webby I. 121.

Webby I 124.

opborrelen. Bij 't meertje zagen wij ook nog ruines van oude baden.

Wij passeerden het graf der Plautii dat veel gelijkt op het graf van Caecilia Metella; ook nog andere graven die in Nibby beschreven worden.

Tegen 8 uren kwamen wij aan het onbeschrijfelijk uitgebreid keizerlijk landgoed Villa Hadriani. Hier verbazing ziet men de overblijfsels van Theaters, Tempels, Paleizen enz: die allen door eenen keizer, bloot tot zijn vermaak, en om zich de voorwerpen, die hem op zijne reizen getroffen hadden te herinneren, gebouwd zijn. Op onze wandeling door deze ruines, beschouwden wij de gebouwen in deze order. Het eerste Theater; de smalte van het toneel, of liever de weinige diepte viel mij meer als elders in het oog; er zijn drie openingen van achteren even als in andere oude theaters. Palestra, hier zagen wij nog een vertrek exedra, met stuc zeer fraai versierd. — Ninfeo. — Pecile, eene lange dikke muur, en nog eenige overblijfsels van de zuilengangen, die aan weerszijde bestonden. Dieta, zaal, waar zich de wijsgeeren verzamelden. Natatorio rond gebouw met omgangen, waarvan men gist, dat het middelste gedeelte (van boven) open was, en bestemd om te zwemmen. Bibliotheke, hiervan zijn nog veel ruines over, men ziet ronde en hoekige zalen, die meer dan eene verdiepingen hadden; maar zich van het geheel een goed denkbeeld te maken, is moeijelijk.

Dibby 131.

Dibby 130.

Dibby 133.

Dibby 132.

Dibby 135.

Dibby 136.

Dibby 132.

Zeer mooije overblyfsels van een tempel, die onze zeer onkundige leidsman zeide dat van Diana geweest was. Wy passeerden door het Stadio, dat eene plaats voor ligchaamsoefeningen geweest is. Palazzo imperiale, groote schilderachtige ruine, maar weinig herkenbaar. Van hier bragt men ons nu in de Cento Camerelle die voor Casernen of Alloggiamento de' Pretoriani gehouden worden; drie verdiepingen van kleine vertrekjes, zeer zonderling. Eene zaal nog fraai met stuc versierd, was voor den Commandeerenden Generaal bestemd, zoo als onze leidsman zeide, en zoo als zeer wel zyn kan. — Nu kwamen wy in het Canopo, een tempel van Serapis Canopus, navolging van een dergelyken in Egypte in de stad Canopus. Er zyn van dezen tempel en van de mooije omgangen die hem omringden, nog veel overblyfsels; ook ziet men nog de sporen van het kanaal of langwerpigen vyver, die in de vallei voor den tempel was, in navolging van het kanaal tusschen de steden Alexandria en Canopus. Academia, de substructies ter zyde zyn omtrent als de Cento Camerelle. Naby de Academia zagen wy ruines van een gebouw met ronde gewelven, onze leidsman noemde ze Tempio di Apollino. Tweede Theater. Inferi, hier zagen wy groote gewelfde gangen, di hun licht van boven ontvangen. Vervolgens zagen wy een anderen Tempel, die hy ons zeide dat van Minerva was. Van daar gingen wy naar de Thermen, waarvan nog

Nibby 137

Vasi 629

Men houde dien voor een tempel der Sybilla, vroeger heeft men den tempel van Vesta daarvoor gehouden

Nibby 154 I.

Het beste narigt omtrent al de vallen van de Anio; en de wyze hoe die door de kunst gevormd en gewyzigd zyn, vind ik in Kephalides I 125, ik zeg er daarom hier niet veel van.

vele muren en gewelven staan. Wij zagen nog andere gebouwen en substructies, welke onze leidsman gedeeltelijk als casernen, en gedeeltelijk als een militair hospitaal aanwees, voor den weinig geoefende is het moeyelijk te herkennen welke de bestemming van zulke gebouwen geweest is, voor den geleerde is het nog dikwijls niet duidelijk, zoo als men uit de verschillende meeningen kan opmaken. Eindelijk zijn wij naar de Valles Tempe gewandeld, die werkelijk zeer lief is; wij zagen daar ook nog overblijfsels van het derde theater. Drie theaters op één landgoed, welk eene weelde. De wandeling door deze ruine! werd nog veraangenaamd door het schoone geboomte, t heerlijk uitzigt en het gezang der nachtegalen.

Spoedig kwamen wij naar het oude Tibur en aan de nieuwe stad Tivoli, waar wij onzen intrek namen in de herberg der Sybillen. In de nabijheid zijn overblijfsels van een ouden tempel die men tot eene kerk van San Giorgio gemaakt heeft, – en van een tempel van Vesta. Deze laatste zijn zeer fraai. Hier klimt men af naar de groote watervallen en de Grot van Neptunus. Boven op eene kleine houte brug ziet men het water over eene regte helling vallen, doch die val is te stijf en te regelmatig om mooi te zijn. Hetzelfde water ziet men beneden

in het enge dal. Als men daarin afgeklommen is, en naar het benedeneinde, dat is naar den kant waar het water van daan komt, gewend is, ziet men links uit eene opening in de rots een grooten en daarnaast nog een kleineren stroom naar beneden vallen; en regts uit vele onregelmatige gewelven, die de natuur in de rots gemaakt heeft, en die men de Grot van Neptunus noemt, een anderen stroom voort-komen. Het water door den val reeds zeer bruisende, wordt door tegen zichzelf te stuiten van alle kanten als stof opgeworpen. Als men nader by de Grot komt, ziet men dat het (water) daarin reeds van beide kanten zich ontmoet, en zoo wordt het duidelyk waarom hier zoo geweldig veel van dat witte stof is, dat als zagte regen zich ver-spreidt en waarop de zon glinstert en fraaye regenbogen vormt. De rotsen die een onregel-matig half rond vormen gedeeltelyk kaal en gedeeltelyk welig begroeid, de overhangende boomen en struiken; .. alles vereenigt zich om dit tooneel grootsch en prachtig te maken; op elk standpunt bewondert men het met nieuwe opge-togenheid. Er is een punt waar men te gelyk den tempel van Vesta ziet, en dat wordt dikwyls door de schilders gekozen; die tempel is een der prachtigste ruines die men zien kan.

De enge vallei waar in dit water valt is niet lang, zy sluit zich als het ware door eene natuurlyke brug waaronder de stroom als in een afgrond naar beneden gaat. Langs een ander pad zyn wy naar die plaats afgedaald. Men staat daar op het laagste punt van het Amphitheater door de rotsen gevormd, ziet aan de eene zyde het water als vlaeyende (?) stroom van boven komen, en aan de andere, als eene kokende zee, over de rotsen in den donkeren afgrond naar beneden gaan. Deze afgrond noemt men de de Grotta delle Sirene.

Na 't eten hebben wy onze wandeling hervat. De valleyen en bergen, die elk ogenblik een nieuw gezigt opleverden, de olyfbomen, Cypressen, pinien al het groen in volle frischheid; de schoone blaauwe hemel, 't gezang der vogels; alles vereenigde zich om ons genot te vergroten, eene korte donderbui deed er geen kwaad aan. Door struiken en distelen zyn wy naar beneden geklommen, om op verschillende standpunten de Cascatelle te zien die vallen, op kleinen afstand van elkander, vyf in getal, van de hoogte op den linker oever, en vereenigen een arm die men door kunst aan de rivier ontnomen had. Hunne uitwerking is uitsteekend lief, het gansche tooneel rondom is

Chateaubriand Souvenirs de l'Italie. 18.

als het ideaal van een paradys, en dit water, dat zonder verwoestende te zyn, in verschillende ge- deelten, uit, schuimende tusschen het groen, neder valt zet er de hoogste bevalligheid aan by. De cas- catelle vallen sommige uit de rots, anderen uit de vangsters van de Villa van Mecaenas, deze rui- ne op den rand van de rots boven dit vallende water maakt eene zeer goede uitwerking. -

Van de andere overblyfsels van Ville spreek ik hier niet, zy zyn zoo onbeduidend en onzeker dat zy voor reizigers die geen onderzoekers der oudheden zyn weinig waarde hebben.

Wy zyn geeindigd met de Villa Este. Het pa- leis waaraan zoo veel gestalen geld besteed is, de waterwerken, styve lanen enz: alles in de slechtsten smaak aangelegd, zyn in groot verval, en daaraan is niet zeer veel gelegen. Maar het uitzigt, dat men heeft op de hoogste omgangen, is boven alle beschryving. De vlak- te waarin Rome ligt, de zee, de bergen in alle mogelyke vormen en op alle verschillende afstan- den, eindelyk het paradys waarvan men omringd is, de oude Cypressen en pinnen op de villa zelve, het is de vereeniging van al het schone en verhe- vene dat de verbeelding zich schilderen kan.

Hier zagen wy ook de zon ondergaan, en hoor-

A flood of glory bursts from all the skies.

Dibby I. 171.

den van alle zyden het lied der nachtegalen.
De lucht was volkomen helder en had die zachtheid en doorschynendheid welke aan den Italiaanschen hemel eigen zyn. Eenige kleine wolken zweefden toch aan den verren horizon en vertoonden eene aanhoudende afwisseling van de schoonste kleuren; ook toen de zon reeds lang onder was. De gloed van het avondrood, de opvolging der tinten, naar mate de schemering toenam;.. dit alles was zoo schoon, dat men als 't ware de droom van eene betere wereld verwezenlykt zag. Ik ken geen hooger genot. Zoo de Godheid zich aan den mensch vertoont is het gewis in zulke natuurtoonelen.
De volle maan heeft ons toen wy in onze herberg terug gekeerd waren, nog een tooneel van een anderen aard opgeleverd. De watervallen werden niet door haar beschenen, maar zeer schoon vertoonden zich de ruines van den tempel van Vesta.

Maandag 7 Juni. Alvorens Tivoli te verlaten, zyn wy geweest op de ruines van de Villa van Mecaenas. Er zyn nog vele substructies en overblyfsels van zalen. – Op een terras hadden wy een heerlyk uitzigt: links Frascati en Tusculum, dan eene oneindig

Het heeft ons aan geen gesprek ontbroken, myn nieuwe reisgenoot bevalt my uitsteekend wel. De jonge ezeldryver dien wy by ons hadden heeft ons veel verteld, onder anderen van de scholen der Jezuiten, aan welke hier het onderwys toevertrouwd is; men begint met de kinderen Latynsche gebeden enz te laten leren; dit wist ik reeds van elders. Deze jongen had veel geest en dit hebben ze hier algemeen; men is telkens getroffen over den goeden aanleg, waarvan zoo veel worden konde, zoo niet alles ingerigt was om er bloot werktuigen voor geestelyke overheersching van te maken.

Stibby I. 283. Palestrina is het oude Praeneste.

deze vlakte met vele bergen in het verre verschiet; regts drie bergen waarop de dorpen Monticelli en Sant Angelo, benevens het klooster van Francesco ge-bouwd zyn. In de laagte zagen wy het ronde gebouw dat men Tempio della Tosse noemt, maar t geen geen tempel schynt geweest te zyn. De wyngaarden zyn allen als berceaus aangelegd, en vertonen zich van boven als eene groene opper-vlakte.

De yzerfabriek welke hier aangelegd was, en waar-toe men het water van eene Cascatella ten nutte gemaakt had, staat stil.

De heer Schimmelpenninck en ik zyn op ezels naar Palestrina gereden, 12 mylen ver, door eene mooye vallei, wel bebouwd, maar onbe-woond. Wy passeerden maar een huis dat op eene hoogte lag, en door den pachter van het land (la te-nuta) bewoond werd. Wy zagen een dorp links doch reden er niet door. Soms waren wy op een ouden weg, zagen ook stukken van eene oude waterlei-ding. Palestrina vertoont zich reeds van verre en legt schilderachtig aan de helling van een berg. Wy vonden een goeden leidsman die ons de oud-heden heeft aangewezen welke hier nog veel aan-wezig zyn. Vele Cyclopische muren, welke de oud-ste stad hebben omringd, zy zyn van groote onregel.

Nibby I 298.

matig hoekige steenen, die zeer juist in elkander passen saamgesteld. Oude Romeinsche muren der stad van groote vierkante steenen gebouwd; die muren zijn somtyds dubbeld. Zeer hoog aan den berg heeft een tempel de Fortuin gestaan, maar onder vele terrassen met zware muren, hier en daar met zuilen en standbeelden gemeest zijn. Men ziet nog vele sporen daarvan. Boven aan was een halfronde portiek, waarvan men de fundamenten nog duidelyk bespeurd; een paleis van de familie Barbarini is daar boven op gebouwd, en valt nu ook in ruines. Achter deze portiek was de tempel, als rotonde gebouwd. In het paleis ziet men het mosaik, dat in een gebouw op de eerste verdieping, en tot den tempel behorende gevonden is. Men ziet boven op eene muur eene teekening van Pietro da Cortona, voorstellende den tempel zoo als hy meent, dat die geweest is. - Voor de bijzonderheden verlaat ik my op het werk van Nibby. Beneden zagen wy nog zeer groote gewelven van eene Piscina. Na dat wy nog eenige andere ruines bezien hadden, zijn wy op den berg, naar de Citadelle, geklommen. In de Citadel ziet men ruines van een middeleeuwig kasteel, eenige huizen, want deze hoogte is bewoond, en de kerk van San Pietro. Hier zagen wy een schildery van Pietro da Cortona, voorstel-

tende Jesus die aan Petrus zegt: weyd mijne schapen. In de houding en 't gelaat van Jesus is veel waardigheid; Petrus knielt uit liefde en hoogachting, niet uit slaafsche onderdanigheid. De houding der andere apostelen is ook zeer overeenkomende met de geheele voorstelling.

Op het hoogste van den berg gekomen hadden wij een groot en schoon panorama om ons. Zuidwestelijk zagen wij Rome, de zee, de Campagna; — Collatia, Gabii en het meer van denzelfden naam; — links volgt nu het gebergte, waaraan men onderscheidt Monte Porzio, Monte Compatri, La Colonna (het oude Labicum) Rocca Priora; in de laagte het Selva dell' Algido; — vlakte waarover men in 't verschiet het voorgebergte van Circe ziet; — vervolgens weder gebergte, waaraan men ziet liggen: Valmontone, Monte Fortino, in de vallei daarvoor ziet men Cave; — aan den berg, die dan volgt ziet men Rocca di Cave en Capranica; — daarna ziet men bergen zonder dorpen; Poli en Tivoli, zeide onze leidsman, zijn daar achter verborgen. In de opening die nu volgt ziet men den Soracte, en andere zeer afgelegene bergen aan den horison. Deze afwisseling van bergen waaraan men zoo vele dorpen onderscheidt, en vlakten die zich zoo ver uitstrekken, en door de zee of door door ~~zoo ver~~ meer verwijderde bergen begrensd zijn; het gezigt op den Soracte, aan de eene en op het voorgebergte van Circe aan de andere zijde, leveren

een geheel op van de verhevenste schoonheid. De avond was veel minder helder dan gisteren.

Op een ander standpunt, wat meer oostelyk, wees onze gids ons Anagni, Ferentino en Frosinone benevens het gebergte waarin het beruchte Sonnino ligt; dit is het land van de roovers.

In de stad zelve zagen wy uit de vensters en op het balkon van een huis waar wy gebragt werden, om oude beeldjes van „terra cotta" te zien dit schoone land westwaards kort na 't ondergaan der zon; de lucht was wat meer opgehelderd, en op dit lagere standpunt waar men meer tegen de bergen aan ziet, trof het ons nog byna meer dan boven; men zoude elken avond van zyn leven op zulke punten willen doorbrengen. Ik kan my altans niet voorstellen, dat de gewoonte den indruk daarvan zoude kunnen wegnemen.

Wy hebben heden dikwyls gelegenheid gehad, om de schoonheid der vrouwen van Palestrina op te merken, doch boven al heeft ons de schoonheid de kinderen getroffen, men kan ze niet schooner denken, zy zyn als de engeltjes van Raphael. Het bedelen is hier eene zoo algemeene gewoonte, gansche scharen van die lieve kinderen volgden ons al huppelend en liefkozend om „bajocchi" te krygen, die wy hun eindelyk toch wel weigeren moesten. Het is niet mogelyk als men deze kinderen ziet, te gelooven, dat zy een slechten aanleg hebben.

De kleeding heeft weinig onderscheidends, by de man=
nen nagenoeg niets; de vrouwen dragen groote,
maar zeer losse keurslyven, met gekleurde linten
versierd; het haar in een groen of zwart netje
vereenigd en met een groote speld opgestoken. Al=
gemeen ziet men zeer helder wit linnen.
Men werkt hier heemel het tweede pinksterdag af;
dit is een opgeheven heilige dag die nog niet weder
hersteld is.
Ik merkte hier als elders op dat de lieden in de
gevangenis voor tralien aan de straat stonden
en met het volk daarbuiten in gesprek waren. Men
zeide ons dat het meest gevangenen voor schulden
waren; - boosdoeners loopen vry.
De grond is voor een groot gedeelte het eigendom
van den Baron van het dorp, Prins Barbarini,
deze Prinsen, zeide men ons, komen nooit hier als
wanneer zy dood zyn, om begraven te worden.
Toch zyn er vele inwoners die hun land of altans
hun huis in eigendom bezitten.
Dingsdag 8 Junie. Gisteren avond is de heer Gebby
met zyne leerlingen aangekomen; wy hadden ge=
hoopt hem reeds des morgens te vinden, doch hy had
dien dag zyne hoorders door de ruines van het oude
Labicum gevoerd. Wy zyn dezen morgen nog ge=
durende eenige uren met hem rondgewandeld,
en hebben nog verscheidene ophelderingen gehoord
omtrent ruines die wy gisteren niet genoegzaam

hadden kunnen onderkennen. Wy beragten met hem de muren der stad. Eene zoonde pitcina. Villa welke men gezegd heeft dat van Hadrianus was, omdat men er een Antinous gevonden heeft; zy kan zeer wel van Tiberius zyn geweest, welke men weet dat in deze streek eene villa had. Beneden waren „Conserve"; er was eene binnenplaats om licht te geven; onder de tuinen waren grootendeels gewelven om ze te verhogen. Op een der hoeken van den tuin is een vierkante toren, hoedanig men veel op de hoeken plaatste. Op een kleinen afstand, maar buiten den omtrek der villa was een klein gebouw, dat van binnen voor conserva van water diende, van buiten beneden nissen met fonteinen, daarboven nissen met standbeelden schynt gehad te hebben. Zulke gebouwen waren tot sieraad en verfrissching in de tuinen geplaatst. Niet ver van daar zagen wy nog eene kleine Conserva. Men wees ons een beeld wat onlangs gevonden is; het is een portret van den tyd der Republiek; de steen, waarvan het is gemaakt, is travertino.

De heer Nibby liet ziet de plaats wyzen, waar het Calendarium van Verrius Flaccus gevonden is, welke nu in het Palazzo Scopani bewaard wordt, en waar over Fagini geschreven heeft.

Een achthoekig gebouw, in de wandeling Scarpelle en door onzen gids tempio del sole genaamd, doch

Wy zagen ook veel wyngaarden; en, dat my vreemd voor kwam; gansche velden of akkers met riet beplant. Dit dient in plaats van hout, om, gedroogd zynde by de wynstokken gezet te worden; - men maakt er ook op sommige plaatsen omtuiningen van.

waarschynlyk eene exhedra; dat ik zaal om te zitten uit de 5e of 6e eeuw.
Wy hebben nog ruïnes gezien van een aantal huizen aan eene straat in de stad.
Eindelyk zyn wy geweest in een piscina in twee verdiepingen, tegenover den tempel van Fortuna. Vele van deze gebouwen, die tot het opvangen en bewaren van water bestemd waren, hebben twee verdiepingen, dit maakte ze sterker, en gaf ook gelegenheid, om een gedeelte van het water te gebruiken, terwyl het andere vol bleef. De Sette Sale hebben ook nog eene verdieping, doch hierin en in de meeste onderste verdiepingen kan men niet komen.

Verder hebben wy den heer Nibby niet gevolgd, wy hadden toch reeds het meeste gezien; en onze plannen lieten geen verder verblyf toe.
Wy bestegen weder ezels, doch die welke my bestemd was viel niet voede op den ezeldryver aan sloeg en beet hem, zoo dat wy te hulp moesten komen. Ik wist niet, dat ezels zoo boos waren, doch heb naderhand vernomen, dat er meer voorbeelden van zyn, en dat voor eenige jaren een ezel te Frascati een man vermoord heeft. Ik kreeg in de plaats een paard. De weg was zeer lief: valleyen met haren, velden en bosch. Wy reden ons eerst op het dorpje Colonna, boven op een berg gelegen, ter plaatse waar het oude Labicum plagt te zyn. Hier van zyn weinig overblyfsels meer te zien.

By zeer vriendelyke menschen gebruikten wy wyn en brood; de wyn was zeer goed, en kostte twee bajocchi (een stuiver) de fles. Wy maakten hier weder dezelfde opmerking omtrent de mooye gelaatstrekken der inwoners en de allerliefste kinderen, wy mogen er de byzonderheid byvoegen, dat byna alle familien zeer talryk schynen te zyn: de schoone vrouw in de herberg wees ons met groote zelfvoldoening haar zestal bevallige kinderen. De gewoonte van het inbakeren wordt eenigermate vergoed door de vrye wyze van zyn die er op volgt: de kinderen zyn namelyk altyd in de opene lucht en het ligchaam ontwikkelt zich zonder eenige dwang. De levendige oogen met de vrolyke, goedhartige uitdrukking van den mond en het verder gelaat, doen het beste karakter vermoeden; ook zyn deze lieden voorkomend, hulpvaardig, spraakzaam. Welk een samenloop van verkeerde inrigtingen, en verwaarlozing van goede, is er niet nodig, om van die menschen struikroovers en moordenaars te worden; – maar welke goede aanleg en inborst moeten die menschen bezitten om by die omstandigheden niet geheel te verdierlyken. Byna alles behoort aan den Prins Palavicini, die nooit hier komt, hoewel hy heer van de plaats is, die er geen bestuurder van zyne goederen heeft, maar alles, zonder opzigt, volgens slender laat voortgaan; geene gebouwen laat herstellen of ander,,

houden; wy zagen er een groot aantal, die zonder dak en half ingestort waren, zoo dat de inwoners er uit gegaan waren. Er is geen school op het dorp; en de eenige man, die iets boven de boeren staat, is de „Curato". – In den winter zyn er 150 inwoners, in den zomer, als het werktyd is 300, deze werklieden komen uit de Mark van Ancona. De ligging is allerliefst en men plagt, daarvoor alleen, eenigen tyd van het jaar hier de buitenlucht te komen genieten; men ziet nog de vervallene heerenhuizen; thans is er een heer uit Rome, welke hier bezittingen heeft en somtyds uit die hoofde zich korten tyd hier op houdt. Het geen zeer nadeelig is voor den bloei van zulk een plaatsje, is dat men altyd bloot staat, om van de rovers geplunderd te worden; voor eenige jaren zyn zy er nog geweest; thans hoort men er hier niet van, doch dit is alleen, omdat het niet met hun belang of hunnen lust overeenkomt, want er is geene magt die er de inwoners tegen beschermt; de eerste behoeften van 't maatschappelyk leven: veiligheid van personen en goederen, bestaan hier niet. Met belangstelling heb ik den waard in zyne eenvoudigheid, doch met gezond verstand over deze byzonderheden hooren spreken. Wat konde hier tot verbetering van den toestand der menschen gedaan worden.

Nibby II 5.
Via Bruni.

Van alle zyden heeft men hier mooye en verre gezig„
ten, voor ons ten zuiden zagen wy Monte Porzio en
Monte Compatri liggen.

Op onzen verderen weg naar Frascati hebben wy veel
regen gehad, zoo dat wy lang onder de boomen van
een bosch dat wy passeerden geschuild hebben.

Wy deden nog eene wandeling over de Villa Aldo„
brandini of Belvedere. Behalven het intrigt bewon„
derden wy de genoeglyke wandelingen bestaande
uit groote lanen met hoge boomen, waarin zich
nu van alle zyde de nachtegaal liet hooren.

In de kerk der Cappucinen zagen wy eenige schilderyen,
die my niet byzonder troffen.

Vervolgens kwamen wy op de Villa genaamd
Ruffinelle, waar een groot huis en schone wan„
delingen zyn. Lucien Bonaparte plagt hier te wo„
nen; doch eenige jaren geleden heeft men zyn
secretaris, den heer Chatelai, weggevoerd in de me„
ning dat het de Prins zelve was. Men wees ons de
plaats in eene laan naby het huis, van waar hy
door de roovers medegenomen was. Sedert is deze
villa, zoo als de meeste anderen, verlaten. Lucien heeft
ze verkocht aan de Hertogin Chablais, welke men
zegt, dat ze nu aan de Jesuiten geschonken heeft.
Hy zelf is nu op zyn landgoed Canino by Viterbo.

De regen heeft ons belet, onze wandeling verder
voort te zetten. By den maneschyn is het weder
helder geworden; toen hebben wy nog door de stad

Nibby II 69

Vasi 651. Nibby II 70

gewandeld en over de villa Conti of Lodovisi, waar een mooi terras is. Vele huizen in de stad hebben een goede ligging voor het gezigt, en er worden buiten de stad enkelde woningen gebouwd.

Woensdag 9 junij. Met den heer Schimmelpenninck heb ik de wandeling naar Tusculum gemaakt, hoewel het weder niet gunstig was. Deze plaats was mij nu reeds bekend, doch met groot genoegen stond ik nog eens op de ruines van Ciceros villa. – Van daar zijn wij gegaan naar Grotta Ferrata, eene abdij met eenige huizen. Op de muren der kerk zijn frescos van Domenichino, die met regt bewonderd worden: vooral het wonder van den heiligen Nilus, die een bezeten jongeling geneest. Men ziet als het ware de stuiptrekkingen en het leven van dezen jongeling, en de heilige schijnt zich te bewegen om het wonder te volbrengen door eenigen olij uit de lamp die voor een Mariabeeld hangt, hem in den mond te geven; in de omstanders en in het gehele stuk is de natuurlijkste levendigste uitdrukking.

Langs een zeer mooijen weg, maar nu en dan door der regen kwamen wij te Marino een regelmatig en vrij net stadje in de liefste landstreek gelegen. In de kerk della Trinità zagen wij een schilderij van Guido Reni, de drieeenheid voorstellende: een oud afgeleefde man, Jesus aan het kruis, en eene duif; het werk der kunst, vooral de uitdrukking van Jesus bewonderde

Vari 652. Dibby II 76.

ik, over de voorstelling werd ik als gewoonlijk geërgerd.
In de kerk van St Barnaba zagen wy een schildery
van Guercino: St Bartholomaeus die gevild wordt,
en een van zyne school, voorstellende St Barnabas die
verbrand wordt. Het eerste heeft wel effect maar
weinig leven. –

Ik heb dezer dagen, en ook in Marino opgemerkt dat
men veel vrouwen ziet met koperen watervaten
op het hoofd, juist van denzelfden vorm, als men die
in de kabinetten van oudheden vindt, vooral in dat
van Pompeji. Wanneer men er op let vindt men
zeer dikwyls in de zeden en gebruiken nog punten van
aanraking tusschen de oude Romeinen en de tegenwoor-
dige bewoners van dit land.

By 't uitgaan van dit stadje zagen wy de vallei Fe-
rentino, welke niet alleen als historische plaats be-
langryk is, maar een zeer schilderachtig gezigt oplevert.
In de laagte zagen wy een aantal vrouwen in het wa-
ter van het stroompje linnen wasschen; rondom waren
hooge boomen en rotsen. In eene uitgeholde rots
zaten eene geheele familie, uit tien menschen be-
staande, welke ons zeiden dat zy uit armoede geen
huishuur konden betalen en sedert vyf jaren reeds
deze rots tot verblyf hielden. Of het waar is weet ik
niet. De man was een „ombrellaro". Hun voorkomen
geleek naar dat der Zigeuners. Zy maakten in dit gun-
stige tooneel eene aardige uitwerking. Wy gingen ver-

Voss 655. Sibley II 77.

Sibley II. 82.

Recke IV. 189.

volgens door een bosch waarin veel oude, eerwaardige boomen stonden, hadden tusschen beiden het gezigt op het meer van Albano, en de plaatsen die er rondom liggen, en kwamen vervolgens aan Castel Gandolfo, een Pausselyk landhuis, en een dorpje. De vorige Paus kwam hier van tyd tot tyd; het is het eenige landhuis dat de bisschoppen van Rome zich gebouwd hebben.
In de kerk zagen wy een schildery van Pietro da Cortona, Jesus aan het kruis voorstellende.
Langs een glibberig pad zyn wy naar beneden aan den oever van het meer afgeklommen.
Wy bezochten een zoogenaamd Ninfeo, dat volgens Nibby behoord heeft tot de Villa van Domitianus; het is een groot gewelf in de rots uitgehouwen, met nissen, en met eene trap aan 't einde, die naar boven gaat, maar nu niet meer bruikbaar is. Er schynen baden in geweest te zyn. Het gezigt uit deze grot op het meer is heerlyk mooi; rondom is alles met klimop begroeid, waarvan de zware overhangende ranken het tooneel nog meer schilderachtig maken.

Vervolgens zyn gegaan naar den mond van het Emissarium dat de Romeinen gedurende de belegering van Veji, 393 jaren voor onze tydrekening, in een jaar gemaakt hebben, door de rots heen, een uur lang; – en hetgeen sedert en nu nog, zonder ooit herstelling of onderhoud behoefd te hebben, het overtollige water uit het meer weg voert. Men staat verbaasd over zulk een werk. Een groote boog en eene muur van

De ruines van de villa van Domitianus heb ik vergeefs trachten te bezigtigen. De nieuwe villa Barberini, welke verlaten is en ook in ruine veranderd wordt, en waarin de oude ruines zijn, was [illegible] gesloten, en de oppasser was spoedig niet te vinden.

Nibby II 110

Nibby II 119.

groote vierkante steenen, even als van de Cloaca Maxi-
ma en andere oude gebouwen, gemaakt, vormen den
ingang. Het is altijd voor den mensch een aangenaam
gezigt het werk van den moed, het beleid en de krag-ten
van zijne medemenschen op te merken. Waarlijk dat is
een groot werk, daaraan moete men te vinden wer-
ken van algemeen nut, welker makers op zoo vele
marmeren platen vermeld worden.

Na dezen uitstap legden wij spoedig den verderen
weg af naar Albano. Bij 't inkomen zagen wij den
grafttoren, die men den naam van Ascanius gege-
ven heeft, maar die Nibby meent, dat van Pompejus
geweest is.

In Albano hebben wij de voornaamste oudheden
bezigtigd. In 't werk v. Nibby kan men zien welke Ville
en andere gebouwen hier geweest zijn, waarvan men
de sporen meent te vinden. Men bragt ons in
eene zeer groote Piscina uit vijf groote gewelf-
de zalen, elk met acht bogen; dat is met zeven
kolommen tusschen elke zaal. – Tot wiens villa die
Piscina behoord hebbe mogen de geleerden uitmaken.
Overblijfsels van de groote muur van het Castrum Prae-
torium; die was gebouwd van vierkante steenen even
als de muren van Praeneste enz. In het Jesuiten-
klooster wees men ons gelijke overblijfsels van kleine
vertrekken; deze zeiden men ons dat gevangenissen
waren; en dewijl zij zich bevonden binnen de muur
van het Castrum en van dezelfde steenen gebouwd
zijn, noemde men ze militaire gevangenissen.

Nibby II 122

Nibby II 122.

Nibby II 123.

II 125

Nibby II 272

Overblyfsels van het Amphitheater van Domitianus.
Onze wandeling buiten de stad voortzettende, kwamen wy naby het Capucinerklooster, waar ons het schoone gezigt over het meer verraste. Vervolgens kwamen wy aan de Grotten in de rots, welke men meent dat voor gevangenissen gebruikt zyn geweest. Het zyn verscheiden bogen met kolommen die gewelven vormen, welke nog verder de rots in schynen te gaan dan de donkerheid toelaat te bespeuren. Rondom is alles begroeid en zoowel uit de grot op het meer als van buiten op de grot is het gezigt zeer schilderachtig. Het water in de grot was zwavelachtig en daardoor helder geel; dit stond zeer zonderling.

Nu wandelden wy over de plaats waar Albalonga geweest is, hetgeen Ascanius gebouwd en Tullus Hostilius verwoest heeft. By het klooster van Palazzola aldaar, zagen wy een graf in de rots uitgehouwen, 't geen door Nibby beschreven wordt.

Wy hadden gaarne onzen weg tot Rocca di Papa en Monte Cavo voortgezet, maar dit liet de tyd niet toe. Toen wy dus van 't meer van Albano voldaan waren, sloegen wy regts af naar het meer van Nemi; de bergrug die de twee meeren scheidt levert eene aangename wandeling. Wy passeerden den ouden weg Via triumphalis. De gezigten op het kleine meer dat wy nu voor ons hadden zyn nog haast schooner en meer afwisselend als die op het meer van Albano. Men ziet de twee dorpen, Nemi en Genzano op de hoogte liggen; rondom zyn begroeide heuvels en bebouwde velden,

Nibby II 178 – hy heeft eene tekening gegeven van het gerigt dat men hier heeft.

Nibby II 177

Nibby II.146.

de kanten zyn meestal zacht glooyend.

Nemi is een klein dorp met style straten, de menschen kwamen ons lelyk en armelyk voor. Behalven het meer zagen wy hier het gantsche land tot aan de zee.

Van daar zyn wy gewandeld naar Genzano, het meer aan onze linkerhand hebbende. Dit is een uitsteekend lief dorp met groote lanen beplant, op eene aangename hoogte gelegen en de schoonste uitzigten opleverende. Er is een groot kasteel van den Prins Cesarini, doch vervallen en verlaten. Dee magnanimus Romi nepos is onlangs wegens impotentie van zyne vrouw gescheiden.

Langs een grooten weg, met hooge boomen beplant, links het gezigt op de vlakte van Latium en de zee hebbende, door het avondrood beukenen, wandelden wy verder naar Ariccia, eene lieve kleine stad, welke ~~dat~~ van Romeinschen oorsprong is, maar weinig overblyfsels bezit. Links laten wy de Via Appia liggen. In Ariccia is een groot paleis van de familie Chigi, doch het is ook verlaten en vervallen; Van een terras hadden wy een aangenaam uitzigt.

De weg van hier naar Albano is nog steeds zeer scha-[illegible]; hier zagen wy eene zonderlinge muur, welke aanmerkelyk hoog is en geheel uit een stuk. Zy is een overblyfsel van eene rots, die men aan beide zyde heeft weggehouwen, alleen zoo veel overlatende als voor muur dienen konde.

Met den avond kwamen wy, voldaan van de genoegens onzer wandelingen in Albano terug, en zagen

Nibby II. 143.

Nibby II 247

Nibby II 241.

naby de stad het graf, dat men verkeerdelyk gezegd heeft dat van de Horatii en Curiatii was.

Donderdag 10 Junij. Heden zyn wy tydig naar Rome terug gereden. wy zagen eerst links de ruine der oude stad Bovillae; naderhand aan beide zyden de overblyfsels die men Roma Vecchia noemt, en die Nibby houdt voor eene oude villa, en voor grafsteden; – op korten afstand van Rome eindelyk zagen wy het kleine gebouw dat men voor den tempel der Fortuna Muliebris houdt, en het nabygelegen vierkante graf. Deze weg is eenzaam als al de omstreken van Rome, maar niet onaangenaam voor het oog: de natuur heeft zelfs deze woestyn zoo schoon met gras en bloemen bekleed.

Ik heb een groot deel van den dag besteed, om met den heer Schimmelpenninck in de Platen en Mozaikwinkels te gaan; die behooren ook tot de merkwaardigheden van Rome; ik heb er fraaije zaken gezien en heb ook eenige platen uitgezocht. 'savonds hebben wy nog eene lieve wandeling gemaakt.

Vrydag 11 Junij. Ik heb een langen brief naar Rotterdam geschreven, – ook wat in myn dagboek opgeteekend.

Dezen middag hebben wy onze Nederlandsche kunstenaars by ons ten eten gehad; te weten Verstappen, landschapschilder; – Teerlink eveneens; – Van Bree historieschilder; – Verslaet, schilder;

Ik heb naderhand vernomen, dat ik dit verkeerd verstaan had, hy is als beeldhouwer hier gekomen.

van gehouwen; - Kaatsen Kruseman, jonge his-
torieschilders; - Kessels, beeldhouwer; - en Royer
gepensioneerd als schilder, doch nu zich oefenend als
beeldhouwer. De heer Voogd, landschapschilder, kan
ons nu er niet by vragen, omdat hij in vyandschap
met den heer Teerlink is.

Ik heb 's avonds laat in den maneschyn nog eene
korte wandeling met den heer Schimmelpenninck
gemaakt.

Zaturdag 12 juni. Veel gestudeerd, commissies gedaan,
gewandeld, - niets byzonders om op te teekenen. Ik
moet toch melding maken van iets wat my dagelyks
in het oog loopt. De veroordeelden worden tot open-
baren arbeid verpligt tot voorbeeld en afschrik. Maar
tegen is altyd veel aan te merken doch zeker nergens
zoo veel als in Rome. Men ziet byna nimmer deze
boeven anders, dan zittende of uitgestrekt liggende
op de straten, of wel met hunne vrienden pratende.
Zeer zeldzaam ziet men ze eenig vuil der straat
byeen vegen en op een wagen werpen. De soldaten,
die ook het staan te lastig valt, zyn meestal op hun
gemak er by gezeten. Het is eene bespotting dit bedrijf
arbeid te noemen, het is eene openbare vertoning
van schandelyke ledigheid; zoo ziet men ook dat
terwyl honderden van die lieden in naam gebruikt
worden om de stad rein te houden; de morsigheid

Lie 4 jour. Vase 31. Petit Radel II 509.

alle denkbeeld te boven gaat. De straf-wet is geheel
heen daal en wordt door al de hulpmiddeltjes en
protectie tot eene nalmuable strafeloosheid terug-
gebragt. In mijne buurt, hoor ik, komt alle dag
een bier boeren, van een soldaat vermoord by zijne
vrouw eten; – hy heeft ook alleen het ongeluk ge-
had van iemand te vermoorden.

Dezen avond ben ik in het oratorio of kapel van Caravita gemeest om de ligengeeseling by te wonen.
Ik had reeds meer dan eens preken gehoord, vol
lage bijgeloof, maar had de plegtigheid zelve nog
niet getroffen. Eerst werden er gebeden en litanien
gelezen waar de gemeente telken werktuiglyk inviel;
dergelyke had ik reeds dikwyls gehoord. Toen dit over
was hield een priester eene korte aanspraak en zei-
de dat nu het verdienstelyk werk der zelfkastyding
konde beginnen, zoo als het door de Pausen was voor-
geschreven, Disciplina noemen ze het, en dat men
het doen moest ter verheerlyking van de "Beatissi-
ma vergine." Een Sagristano of ander kerkelyk be-
ambte deelde intusschen aan hen die er van wilden ge-
diend zijn, zoo het my toescheen koorden uit om voor
de kastyding te bezigen; nu deed hy eene deur toe,
eenige menschen haasten zich om nog binnen te
komen, anderen om heen te gaan. Dezelfde man leg-
de zich voorover plat op den grond en stootte met het
voorhoofd op de steenen. (of dit tot de ceremonien be-

hoort weet ik niet). Vervolgens sloot men ook de an-
dere deur en deed alle lichten uit, zoo dat men vol-
strekt niets konde zien. Dadelyk hoorde men in door
de gansche kerk geesselslagen, en die scheenen naar den
klank te oordeelen op bloote delen van het ligchaam
toegepast te worden; ondertusschen deed de priester
met eene huilende stem van tyd tot tyd eenige uit-
roepingen. Dit duurde een kwartier; by zeker
gezang of geschreeuw van den priester hield het op;
de lichten werden weder ~~geopend~~ ontstoken en de
deuren geopend. Eenige onverstaanbare zaken
werden half gelezen, half gezongen. Ten slotte werd
bekend gemaakt, dat er in de vorige byeenkomst
een hoed en een zakdoek vermist waren, en dat
men verzocht, die in de sagrestia terug te brengen.
Ik kan moeyelyk uitdrukken de akelige gewaar-
wording, die deze menschonterende handelingen
by my te weeg bragten. Hetzelfde geschiedt
drie maal 's weeks; er komen niet als mannen,
en het scheen my toe dat er weinig van beschaaf-
deren stand waren; de kerk was ook niet vol, ik
gis dat er omtrent 200 zelfkastyders geweest zyn.
Ik ben voldaan het zelf bygewoond te hebben,
want ik zoude het moeylyk van anderen hebben
kunnen gelooven.

Zondag 13 Junij. 'smorgens heb ik thuis gestudeerd. Wij hebben vroeg gegeten, en zijn vervolgens gegaan naar de kerk van San Giovanni Laterano, om de plegtigheid der bezitneming Il Possesso van den Paus bij te wonen. De weg waar langs hij passeren zoude was met zand en groene takken bestrooid; aan de huizen had men veel tapijten gehangen, en voor de huizen en aan de vengsters zag men overal veel menschen, zoo als er ook een groot aantal wandelden. Dit leverde een fraai gezigt op. De schoone Romeinsche vrouwen, die zoo wel gemaakt zijn en zoo goeden gang hebben, trokken zeer onze bewondering. Nabij de kerk zelve was veel volk, veel gedrang. Als gewoonlijk was er geheel geen beleid in het plaats maken en het terugkeeren van den aandrang, en daarbij groote ruwheid. Van de plegtigheid zelve heb ik twee programma's en zal mij derwaarts verwijzen. De trein was niet groot; eenige prelaten zaten te paard, de Paus in eene statiekoets, rondom met glas; hij werd nog al tamelijk veel toegejuicht, en zegende aanhoudend de omstanders. In de kerk was het niet wel mogelijk te komen, bij de poging derwaarts werd men op eene gevoelige wijs teruggestoten. Voor de

By zulke plegtigheden worden altyd in het hospitaal „Della consolazione genaamd, een twintigtal bedden gereed gehouden voor de verwonden en verongelukten. Ik heb naderhand gehoord dat er dezen avond zestien zyn ingebragt: twee daarvan hadden gevaarlyke steken bekomen van vrouwen, de een met een mes de andere met eene groote haarsteld. Die gevallen zyn zoo gewoon dat niemand er van spreekt, en niet, zoo als elders, in nieuwspapieren melding daarvan gemaakt wordt. De daders worden nagenoeg nooit gestraft, nog wel eens in t gelyk gesteld: zoo hoor ik heeft de vrouw, die den man met een mes dadelyk verwond heeft, zich den volgenden dag by den regter vervoegd en in de gevangenis begeven, dewyl de verwonde haar „Putana" genoemd had en zy dus met volle regt zich met het mes had gewroken; zy verlangt dus plegtig in t gelyk gesteld te worden. Men heeft er my by gezegd, dat de persoon dezer vrouw zeer bekend was, en het eene volkomene notorieteit is dat de man haar geen onregt gedaan had.

groote deur van het voorportaal heb ik eenige ceremoniën gezien, die my weinig treffend voor-kwamen; het is een raar mengsel van wereldly-ke en kerkelyke plegtigheden. De Senator, want er is er maar een, knielt met de andere hooge ambtenaren voor den vorstelyken bisschop.
Alles werd besloten met het geven van den zegen boven van 't balkon der kerk. Die plegtigheid heb ik nu aan de drie hoofdkerken zien plaats hebben, en ik voel geen verlangen om ze meer te zien. Het gezigt van de groote schaar menschen is het eenige wat er belang aan geeft. Na den af-loop bespeurde men nog meer de ontzachelyke menigte menschen, die er verzameld was; de toule nam na langen tyd niet af. Ook waren er een zeer groot aantal rytuigen. Ik heb nog wat rondgewandeld en heb 's avonds afscheid genomen van myne twee landgenoten, welke het my leed doet, dat morgen vertrekken.
Maandag 14 juni. Den meesten tyd van den voormiddag heb ik in het Museum van het Capi-tool doorgebragt, en verder heb ik gelezen en aangeteekend; met moeite tracht ik myn dagboek by te houden, en moet daartoe wel eens wat van den tyd afstelen dien ik gaarne zoude aanwenden om uit te gaan, maar voor de toekomst, denk ik,

Vasi 25

is het nuttiger.

Dingsdag 15 junij. Het is weder Scirocco, waardoor men lusteloos en neerslachtig wordt; dit heeft mij heden vooral getroffen: ik heb thuis mijn dagboek enz: bijgeschreven. Dezen middag bij den Restaurateur etende, heb ik toevallig kennis gemaakt met een Franschen Abbé Vidal, welke mij veel van Rome verhaald heeft; hij is de overzetter van het handboek van Vasi. Hij heeft mij terecht geholpen, om boekjes over den katholieken Cultus te koopen. Vervolgens heeft hij mij gebragt bij den heer Cancelliere, een man van 73 jaren, die een groot aantal werken over kerkelijke gebruiken en inrigtingen geschreven heeft, en die, hoewel half blind en bedlegerig, nog met het vuur van een jong mensch spreekt.

Woensdag 16 junij. Heden ben ik voor de tweede maal de Gallerij in het Palazzo Sciarra wezen zien; eens ben ik er met Don Pedro Sciarra Colonna, broeder van den Prins, geweest. Deze gallerij is zeer goed in order, zij is eenigzins anders gerangschikt dan in Vasi wordt opgegeven, doch al wat mij getroffen heeft wordt bij hem genoemd.

S. Sebastiano van Perugino; men ziet aan het stijve magere ligchaam, dat de schilder zijn model zonder het te verbeteren gevolgd heeft, maar in het hoofd herkent men den meester, dit is geheel geïdealiseerd, en heeft een verhevene uitdrukking van geduld en vertrouwen op God.

Er zyn eenige goede landschappen van Paulo Bril; doorgaans zyn de stukken van dezen schilder zeer goed gedacht en geteekend, maar zy hebben eene onnatuurlyke blaauwe kleur; - die van Both zyn meestal te zwart. Deze schilders hebben gewis hunne kleuren niet zoo gemaakt, doch die zyn naderhand veranderd; en zoo is het met zeer veel schilders. Ivy dunkt men moest de oorzaken van die verandering der kleuren meer chemisch onderzoeken, ten einde die voor het vervolg voor te komen; want het is niet genoeg dat de schilder een goed coloriet heeft, op het ogenblik als hy schildert; hy moest de meest blyvende kleuren aanwenden, om zyn werk voor de toekomst ook te doen goed blyven. De ondervinding kan het hem niet leeren want die komt te laat. Toch zegt men my dat de voornaame oorzaak is in de donkere ondergronden waarop men vooral in Italie plagt te schilderen, en het geen men nu niet meer doet. Er zyn waarschynlyk nog andere oorzaken in de soorten der verwstoffen. Ik zag hier ook nog kleine landschappen van Claude Lorrain, Orizonte en anderen.

Carità, van Elizabeta Sirani; deze leerlinge van Guido Reni heeft veel goeds van haren meester; hare kleuren zyn wat zwak; in hare figuuren is

veel uitdrukking; my dunkt men bespeurt er dikwyls in dat zy vrouw is, en dit komt somtyds zeer te pas.
Cleopatra van Sanfranco is eene zeer mooye vrouw, maar zy heeft geheel niet de uitdrukking van te sterven, zoo als toch de bedoeling van den schilder is.

Una Vergine della scuola di Buonaroti. Het kind ligt in eene byzonder lieve stelling te slapen, het hoofd op den schoot der moeder, en de armen gansch natuurlyk daar aan afhangende.
Heerlyk is het portret van een onbekende door Raphael; men ziet den jongen man leven.
Hoe meer ik schilderyen zie, des te meer word ik overtuigd, dat het schoone niet het eenige is, dat de kunst bedoelt en voortbrengt; maar dat haar kring zich veel verder uitbreidt en zy werkelyk veel hoogere, somtyds ook gansch andere daarstellingen levert; het is daarom zeer bekrompen als men alleen zoekt mooye schilderyen, of liever, als men dat woord gebruikt bedoelt men veel meer. Aan de verbeelding geeft zy zinnelyke voorwerpen, en het is dus een eerste vereischte, of liever eene conditio sine qua non, dat zy de natuur in zoo verre navolgt, als dienlyk is, om dezelfde beelden te verwekken als de zinnelyke voorwerpen doen. Teekening en kleuren brengen dit te weeg; maar het

behoort tot de geheimen der kunst, om door lynen die op een vlakken grond getrokken zyn, en kleuren die altyd van de natuurlyke verschillen, onder hetzelfde licht (te geven) met in de hand van de kunst is den schyn zoo ver te brengen, dat het oog genoegzaam op gelyksoortige wys getroffen wordt, en daardoor aan de verbeelding zulke voorstellingen geeft als de lichamelyke zaken doen. Hierin zyn de schilders meer of min volmaakt en men kan het als eene vordering van de kunst in 't algemeen beschouwen, wanneer hierin vorderingen gemaakt worden. Het is zeer opmerkelyk hoe men telkens andere middelen daartoe beproefd heeft; en dikwyls door gansch verschillende middelen hetzelfde heeft bereikt. Een treffend onderscheid bestaat onder anderen tusschen hen die meer op de harmonie der kleuren zelve gelet hebben, zoo als Raphael, en hen die meer de uitwerking van het licht en de schaduw hebben in acht genomen, zoo als de Carracci.
Maar de zinnelyke begocheling eens daar zynde, begint eerst de hoofdzaak; die bestaat in datgene wat voorgesteld wordt; hierin toont zich de hooge aanleg van den kunstenaar, welke door geene oefening verkregen wordt, maar die zich wel ontwikkelt, en die zich niet uiten kan, wanneer hy de oefening in het

natuurlyke aanschouwelyk daarstellen niet. Het schoone is nu wel eene der eerste en voornaamste voorstellingen van de schilderkunst, de zin welke de mensch daarvoor heeft ontwikkelt zich zeer vroeg, is zeer algemeen, en levert een ruim veld voor de kunst; doch zy past zich ook toe op alle andere gevoelens der menschelyke ziel, en ik vinde in haar eene ryke stof voor de menschenkennis: de samenhang die er is tusschen alles wat in het hart van den mensch omgaat, en de uitdrukking van het gelaat, niet alleen, maar van het gansche ligchaam, wordt in de goede stukken der schilders duidelyk kenbaar. Alle nuancen van menschelyke aandoeningen zyn door de schilderkunst op die wys uitgedrukt: het meest verhevene, het diepste; ... en alle byzondere karakters worden ook door den kunstenaar getroffen; - zoo wil ik de Nederlandsche tonelen uit kroegen en bordelen niet geheel uitsluiten, zy hebben dikwyls veel uitdrukking van het grappige en crapuleuse; maar welk een afstand is er tusschen zulke grove maar ware karakters, en de Madonna's & Cecilia's van Raphael, de Magdalena's van Guido Reni; de Agnese van Guercino, waar de reinheid van ziel, de godvrucht, het berouw, de zachtheid en 't vertrouwen op de voorzienigheid zoo karakteristiek en treffend zyn afgemaald. Van zulke stukken zegt men in een oneigentlyken zin, dat ze mooi zyn; zy zyn

Een portret door Bronzino (Sch. v Flor: 1498-1567) is de grove realiteit levendig geschilderd; – een ander daarentegen van Guido Reni, is zoo schoon, dat men het voor een ideaal houden kan, en gewis heeft de schilder behoudens de hoofdtrekken, zijn voorwerp geïdealiseerd.

Vase 35.

verheven, aandoenlyk, juist.... –
Ik wil zulke invallende gedachten liever maar onrypp, en zonder hun belang te wegen, opteekenen dan ze my weder te laten ontgaan; mogelyk zyn zy my naderhand waard om ze op nieuw te overdenken.

Een uitsteekend stuk ~~voor~~ karakter vond ik de Spelers van Caravaggio (R.S. 1569-1609) Een jong mensch die in handen van valsche spelers gevallen en in zyne eenvoudigheid de winst van het spel van zyn beleid verwacht, terwyl de anderen door zyn spel aan elkander te verraden, en kaarten te verwisselen, hem doen verliezen.

De twee Magdalenas van Guido Reni hebben omtrent dezelfde houding, doch hare stemming is zeer verschillend de eene (delle Radici) heeft eene stille vertrouwende tevredenheid; de andere is bij bedroefd en ziet met uitdrukkingvolle ogen ten hemel.

Eene andere Gallery waar ik dikwyls geweest ben, maar heden nog eens voor het laatste, is die in het Palazzo Doria. De opgaaf in Vasi is nog juist; ik heb weder als gewoonlyk aangeschrapt wat my om de eene of andere reden getroffen heeft; altyd alleen myn eigen gevoel volgende. Ik kan niet genoeg de waarde der stukken ten opzigte van de meer volkomene naauw-

ging der aanschouwelyke natuur op prys stellen; ik waag ook niet te zeggen dat my nooit eene fout in de teekening (die trouwens tot die voorstelling der aanschouwelyke natuur behoort) ontglippende; - maar de gedachte van het stuk en de wyze waarop die gedachte verwezenlykt is zyn voor my de belangryke punten; en het oordeel daarover is meer dan over de andere punten is grootendeels individueel: hetzelfde stuk zal tot de ziel van den eenen spreken en voor den anderen zonder beteekenis zyn.

Eene Madonna met Jesus van Giovanni Bellini (Ven. Sch. 1464 - 1516) vond ik zeer lief.

Eene heilige familie van Perugino; als gewoonlyk vol uitdrukking in de hoofden (R.S. 1481 - 1559)

Verscheiden stukken van Garofalo, waaronder twee groote: eene Visitazione en eene Natività; - gewoonlyk zyn zyne stukken klein. Er is een lieve uitdrukking van eenvoudigheid en godsvrucht in de gezigten; overigens zyn de figuren wel wat styf, zoo als die van Perugino, en de eerste van Raphael.

Portret van Macchiavelli door Andrea del Sarto, de groote geschiedschryver heeft een slim maar niet zeer edel gezigt.

In een stuk van Frangipane: Jesus die het kruis draagt op het oogenblik als hem Veronica ontmoet, is de doorgestane smart, die naby is het ligchaam te doen bezwyken, uitsteekend goed uitgedrukt.

Bartolus en Baldus, door Raphael, zyn schoone manne-
lyke koppen, zonder toch veel adel in de trekken te hebben;
maar wel veel kracht.

Jansenius door Tiziano, is een droog maar fyn man.

Portretten van Holbein en zyne vrouw, door hemzelf;
styve mensches, maar geschilderd als of men ze zag leven;
een ander klein vrouwel portret van hem is uitstekend
levendig het is als of het dadelyk zoude spreken tot
hen die 't aanziet.

Er zyn een aantal schoone landschappen van Claude
de Lorrain (de schoonste in Rome) van Gaspard Pous-
sin, Both, ook van Torregiani (Napol. 17e eeuw) van
wien ik er nog geen gezien had.

Van Correggio 't maar eene schets, toch herkent
men er den grooten man in; hy is onder de liefste
voor myn gevoel, altyd is er gevoel en bevalligheid
in zyne beelden.

Verscheiden stukken van Guercino, waaronder
my zeer bevallen de verloren zoon, en Agnese gereed
tot den marteldood, levend verbrand te worden; hierin
is het kinderlyk vertrouwen op god in 't lieve, zagte
meisje zeer goed uitgedrukt.

Van Sassoferrato (RS. 1605-1685) zyn eene heilige fa-
milie, eene Madonna enz. Hy was het, meen ik, van
wien men zegt, dat hy uit eerbied, geknield zulke voor-
werpen schilderde. Er is veel zachtheid, vroomheid, maar
ook doorgaans gebrek aan kracht in; zyne kleuren
vooral zyn te zwak, zyne teekening doorgaans zeer goed

Feest van het Corpus Domini

De gierigaards door den Smid van Antwerpen zyn voor de uitdrukking van het karakter uitsteekend goed; de verschillende wyze waarop dezelfde ondeugd zich op het gelaat teekent is meesterlyk in dit stuk bygeange-bragt.

Eene Magdalena van Annib. Caracci is zeer vol uit-drukking, het is een klein stuk, de treurende zit met de ogen vol tranen en in die ogen is een vurig gebed te lezen.

Het portret van Johanna II Koningin van Napels, door Leonardo da Vinci, is eene idealisch schoone vrouw, gansch in den styl van dezen grooten schilder, het haar eenvoudig in tweeëngenheiden. —

Donderdag 17 Junie. Heden was het feest van het Corpus Domini. Men had my algemeen gezegd dat dit het schoonste der Romeinsche feesten was, en ik verlangde my dus, het te kunnen bywonen. Men viert het wonder der verandering van den ouwel in het ligchaam van Je-zus. — De groote zuilengangen om de Petrusplaats waren net opgemaakt, met zyden en kleeden behangen, om de zon te beletten; bovenaan, naby de kerk, hon-gen de zoogenaamde „arazzi", dat zyn behangselkleden met bybelsche en andere historien, uit de fabrieken der Gobelins en Vlamingers. Vooraan op de plaats, waar de zuilengang ophoudt, had men een porticus van houten palen of groote zuilen gemaakt, zoo dat men gansch rond kunde gaan, bedekt voor de zon en het sterke daglicht; deze gang was zoo breed dat er plaats was voor twee rytuigjes en aan weerszyde voor men-

Feest van het Corpus Domini

delaarf, en daarnaast voor vier, vyf of meer regen
stoelen, waar men zich nederzetten en het feest aanzien
kande. Bovendien was deze gansche omgang met
witte en rode draperie en met groene kransen behangen,
de grond met zand belegd en met welriekende blade,,
ren en bloemen bestrooid. Dit leverde een treffend
schonen aanblik. Aan dit feest neemt gansch Rome
deel, en daar de tyd der vreemdelings,, voorby is, ziet
men byna niet anders dan echte Romeinen en bewo,,
ners der omstreken. Ik kwam voor acht uren en vond
reeds een onoverzienbare schaar van menschen, allen
voor het feest op het schoonste uitgedost; en, wat my
zoo byzonder beviel, niet in het zweet van hun aanzigt
elkander dringende en hinderende, zoo als gewoonlyk;
maar allen op hun gemak, in de koelte over den wel,,
riekenden grond zich vry bewegende; want de plaats
is zoo ontzachelyk groot, dat zy de vele duizende men,,
schen ruim bevatten kan, en de plechtigheid zoude niet
op één punt plaats hebben, maar zoude overal evenzeer
kunnen gezien worden; dit gaf eene kalmte en
eene tevredenheid, die by de meeste plechtigheden ontbreekt.
Men wandelde rond, ging ook in de kerk, waar evenzeer
voor duizende plaats was, en waar niemand gehinderd
werd zich neder te knielen, waar hy wilde, of op en neder
te gaan om in die foule de personen te vinden, die hy
gaarne ontmoetede. Hier zag ik de Romeinsche vrou,,
wen in hare volle schoonheid. Nergens vindt men
zoo veel klassische gezigten, en zoo algemeen de hou,,
ding en gang van een vorstin. Wat men op het to,

Feest van het Corpus Domini.

+Soldaten, die vurige waakten, vervolgens draagt men+

Zie Uffizio della B. V. Maria &c. – p 350.

veel als de volmaaktheid der kunst bewonderd, is hier eenvoudige natuur en vindt zich zelfs in de lagere standen. Langzamerhand begon men zich plaatsen uittezoeken, en zoo deed ik ook: het waren doorgaans jonge meisjes die den voorbyganger uitnoodigden om zich neder te zetten, en haar eenige paulen voor een stoel te betalen. Ik vond eene plaats naast den heer Kölle, die my met de byzonderheden der processie bekend maakte. Toen nagenoeg alle menschen gezeten waren, het geen een zeer aangenaam gezigt oplevorde, begon de processie, het kanon en muziek kondigde dit aan; de zware klokken van Sint Petrus hadden reeds een tyd lang geluid.

De trein werd geopend door een kruis waarachter de weesjongens van San Michele en van Sant Ignazio gingen, elk met een kaars in de hand. Nu en gedurende de ganshe processie, zong men het lied:

Pange lingua gloriosi

Corporis mysterium.

De bedoeling van het feest is in dit lied vry duidelyk te vinden. –

Nu kwamen alle de geestelyke orders: de Franciscaner-monnikken met hunne bruine pyen of tabbaarden, in alle hunne onderafdeelingen: Scalzotti, Minimi, Cappucini, Paulotti (van San Francesco de Paulo) Conventuale, Osservanti Cordeliéri, uit de kloosters van Aracoeli en van San Francesco a ripa. – Dit zyn benamingen die ik uit den mond van myne buren opteekende, en die ook wel (eens) niet juist zullen zyn; het is maar om een denkbeeld te geven van de veelheid der soorten en byzoorten

Feest van het Corpus Domini

+ banier.

van die monnikken; men onderscheidt ze naar dat ze met of zonder kousen, met of zonder baard gaan, naar het snit van hun pak, den vorm van hun kruis enz. doch de Romeinen zyn het dikwyls zelf oneens tot welke soort ze behoren.

Augustiners, in 't zwart gekleed, hieronder waren veel Engelschen of Ieren. Behalven deze zyn de kloosters Sant Isidoro, San Clemente, en nog een Collegio uitsluitend voor Engelschen, Schotten, Ieren en Anglo-Amerikanen. Men is er zeer op uit, om hun getal groot te maken en hierin slaagt men zeer wel. –

Carmeliten in 't zwart en wit; – Dominicaners, onder dezen waren mede veel Engelschen. – Premonstratensers. –

Bernardiners, gansch in 't wit; – Benedictiners; Camaldulensers. –

Tusschen elke afdeeling dezer monnikken werd een kruis gedragen, benevens een vaandel of liever een groot schildery aan een stok. De lekebroeders (die enkeld met de huisverzorging belast zyn) gingen vooruit, dan de novizi en jonge broeders (op wier bleek gelaat zelden wat goeds te lezen stond) achteraan de oude broeders, waaronder ik somtyds een goed eerwaardig gezigt opmerkte; doch veel meer kwam beneden den langen baard een baviaansgezigt uit, dat de sporen droeg der verdierlyking, die met de afzwering van het natuurlyk en maatschappelyk leven verbonden gaat. Dikwyls zag ik er ook van die harde, grim-

Feest van het Corpus Domini.

nige gelaatstrekken onder, die den man scheenen aan te
duiden, welke onbewogen het anathema over zynen
broeder uitspreekt.
Nu volgden alle de Curati van Rome; - daarna de
geestelyken van elke Basilica, bestaande in Beneficiati (Domvicarissen in het Hoogduitsch, zoo my de H. Kalte
zeide) en Canonici (Domheeren) de eerste die den gewonen
kerkdienst doen, de tweede die het koor zingen. Elke
der zeven Basiliken had zyne afdeeling, die door een
zeer groot geraarte in den vorm van eene (wealklenige) paraplui, door een klok of bel op een stok, en
door kruissen en vaandels werd voorafgegaan. By
sommige gingen de koorkinderen ook vooruit, waarvan
de voorste, byzonder die van Sint-Petrus, niet ouder
dan drie of vier jaar scheenen te zyn. De kleeding van
deze geestelyken der Basiliken waren paarsche tabbaarden.

Camerieri secreti van den Paus, in het rood; - de
kroon en de mutsen van den Heiligen vader werden
nu op kussens gedragen; - volgden nog een aantal hooge ambtenaren: chierici della rota; - chierici di camera; - Penitenzieri; .. de Bisschoppen
en Aartsbisschoppen, de Armenische en Grieksche vooraan; - de Cardinalen, sommige in monniksgewaad,
indien zy uit kloosters gekomen zyn, de anderen in
witte tabbaarden met goud. Eindelyk kwamen de
twee conservatori en de eene Senatore in schitterende togas van goud met rode mouwen. Ik herinnerde my daar aan het geen Lsh. zegt: een habit

Feest van het Corpus Domini

de mélodrame". –

Achter dezen trein, die meer dan een uur nodig had om voorby te gaan, volgde de Paus, gezeten voor een soort van bidstoel, en op de schouders van prachtig uitgedoste mannen gedragen, gansch bedekt met een wit zyden mantel, met goud geborduurd, zoo dat hy alleen de handen vry had, waarin hy een Ostensorio hield, met den onwel. Dit was het Corpus Domini, het voorwerp der processie. Hy had het hoofd ontbloot en gebukt voor het heilige voorwerp dat hy vast hield. Een wit baldakyn werd boven hem gedragen en twee groote waayers van veren gemaakt, achter hem.

Langs de processie hadden van tyd tot tyd Zwitsers, met hunne harnassen en hellebaarden de nodige ruimte bewaard; – achteraan volgde nu de Guardia nobile, carabiniers, dragonders en vervolgens ook infanterie, allen met muziek.

De vereeniging van deze processie van den gansche toestel, van de menschen die zich verzameld hadden om ze aan te zien, leverde werkelyk een schoon tooneel op, dat voor my te belangryker was, omdat ik er al de soorten van geestelyken byeen zag, en het Romeinsche volk, zich in zyn eigenaardigen kring, in zyn karakter, zoo als nu eenmaal de omstandigheden dat gewyzigd hebben, aan my vertoonde. Van Godsdienst zoo als ik my die voorstel, was er niets te vinden;

Feest van het Corpus Domini.

die is geheel door formen verrangen. Wat kan men toch ook verwachten van een Culte, waar men aan de menschen zegt, dat, het geen daar wordt rondgedragen, God zelf is. Men verlaat, geloof ik, nooit straffeloos het plechtanker der menschelyke rede; waar men dit heeft losgelaten vervalt men in allerhande dwalingen en onzin. Het volk hier heeft van de eerste kindsheid af geleerd, zich te knielen voor den ouwel, dien de priester vertoont, en doet zulks werktuiglyk, zonder iets daarby te denken; trouwens wat kan er gedacht worden by zulke ongehoordheden: "il padrone del mondo", het oppermagen, een rond stukje schuim van brood, dat men aanbidt, dat men inslikt! . . hoe zal zich daarby het gemoed verheffen tot den schepper van 't heelal, den vader van alle menschen.

Als volksfeest was deze processie zeer schoon en belangryk; - het duurde lang eer zich de menigte verspreide, en met genoegen zag ik dit groote schaar. De heer Kolle bragt my boven op de omgangen der kerk, en aldaar aan het vengster dat boven de groote deur is, van waar men naar binnen ziende, de kerk in hare lengte voor zich heeft; hier zagen wy nu een der zonderlingste illuminatien, die men zich kan voorstellen. De geheele processie, waarvan ieder mensch een waskaars

Feest van het Corpus Domini. Kerk San Carlo. Palazzo Braschi.

Ik merkte na den afloop der plegtigheid eene zonderlinge industrie op. Een aantal jongens waren bezig, om voor en in de kerk de was, die op de steenen gedropen was, af te schrappen en op te zamelen.

Van 221.

in de hand had, was in de kerk terug gekeerd, en uit de hoogte zag men nu die vele honderde lichten wemelen; – de kerk was donker genoeg om er de uitwerking van te beoordeelen. – Ik ben vervolgens nog lang in de kerk en in de verscheide omgangen blijven rondwandelen.

Verder heb ik t'huis geschreven en gelezen en heb 's avonds nog eene wandeling gemaakt.

Vrijdag 18 Junij. Ik ben in de kerk San Carlo bij de Quattro Fontane geweest. Het is eene nette kleine kerk, en het geen haar opmerkelijk maakt, is dat zij met het klooster, dat er bij staat niets meer plaats inneemt, dan juist zoo veel als elk der pilasters beslaat waarop de koepel van de Sinte Petrus kerk rust. Men krijgt, als men dit ziet, een denkbeeld van de ontzachelijke grootheid dezer kerk.

In het Palazzo Braschi heb ik het groote beeld van Antinous gezien, dat bij Palestrina gevonden is. De trap van dit paleis is een der schoonste in Rome. Het paleis zelf is van eene uitgestrektheid, zoo als maar weinig vorstelijke paleizen zijn. Het is een monument van de trotschheid van den neef van Pius VI, die deze zoo schandelijk rijk gemaakt had. De tegenwoordige hertog is pas meerderjarig geworden.

Schilders Verlaet, tricar. Geestelyke.

Ik heb ook den heer Abbé Vidal weder opgezocht. Hy is met vele andere geestelyken, alle Franschen, in het klooster by de kerk San Luigi de' Francesi; hier wonen zy vry, zonder aan kloosterorde gebonden te zyn, want zy zyn ongeordende geestelyken, die de kerk bedienen. Hy heeft my de bibliotheek getoond, waarvan hy het opzigt heeft, en heeft my veel verteld. Als gewoonlyk by geestelyken, had zyn gesprek de rigting, om my het goede der catholike kerk aan te prysen. Ik antwoordde hem nogal vry, en zeide onder anderen, dat het my onbegrypelyk was, hoe verstandige lieden, aan al de sprookjes der wonderen en reliquien hechten konde. Veel daarvan, zeide hy, was menschelyk bygevoegd, en diende voor het volk. De kerk vergt volstrekt niet dat gy daaraan geloofd, zeide hy; zy bepaalt niet als geloofspunt, dat wonderen gedaan zyn of niet. Doch wanneer eene vrome ziel zich verbeeldt, dat een Madonnabeeld tegen haar gesproken heeft, en anderen dit ter goede trouw aannemen, waarom zoude men hun deze troost niet laten; de kerk gebiedt of verbiedt dan niet, zulks voor waarheid te houden, zy laat het in 't midden; het zyn ondermeeningen, de "pieuse croyance". de verstandige man denkt er gansch anders over. Ik was geen "dupe" van deze loze wendingen, om aan het schandelyk bedrog eenen glimp te geven. Hy was een groot bewonderaar van de instellingen, ook van de regering in Rome. Hoe slecht het ook scheen, zeide hy, het ging uitstekend goed, en alles werd met de hoogste wysheid

10 Juni Rome

Ik heb heden den heer Verulaet, een ander Nederlandsche schilder, ik meen uit Antwerpen, bezocht. Hij schildert gebouwen, in- en uitwendig. Thans had hij bijna niets van hij: ik zag de schets van de ruine der Paulus kerk, en een gezigt van het Coloseum. –

Het eerst ben ik geweest in het Studio van Wicar, een Fransch schilder, waar wij een zeer groot stuk zagen, voorstellende de opwekking van den jongeling te Naïm. In de houding van Jezus is veel majesteit; – de jongeling, die zich opregt en verbaasd de ogen naar boven slaat &c; – de zusters, waarvan de andere het herleven van haren broeder aan de moeder wijst, en de jongere buiten haar zelve van verwondering is; op hare voeten wankelt en de handen in een slaat; – de moeder, welke gedrukt onder den rouw, hare ogen nog niet gelooft en als onbewust den herlevenden aanziet; – de omstanders op welke het wonder, dat gebeurt, den verschillenden indruk van schrik, verwondering, opgetogenheid, blijdschap, en ontevredenheid (op een priester) te weeg brengt; – zijn alle zeer schoon voorgesteld. Alleen schijnt Johannes vreemd aan het geen voorvalt, en op enkele houdingen, kledingen enz: zoude ook nog wel wat aan te merken vallen; doch het geheel kwam mij voor een treffend schoon stuk te zijn. Zoo ik hoor heeft hij niet veel anders geschilderd. Voor de zedelijkheid heeft deze schilder den slechtsten naam!

Zie 19 juni.
bestuurd. Toch bekende hy my, dat voorgunst en geld alles werd uitgewerkt, en bood my zelf aan om 50 Scudi my de ridderorde van den gouden spoor te bezorgen. Ik begreep wel de wysheid, die hy zoo bewonderde, namelyk de list waarmede men de geestelykheid in hunne vooregten en het volk in zyne vernedering en onderwerping handhaaft: in dat werk der Duisterheid is hier gewis veel beleid.

Met den heer Teerlink heb ik den Duitschen Schilder Cattel bezocht. Ik zag by hem eenige fraaije landschappen; ook een stukje voorstellende den kroonprins van Beyeren met eenige kunstenaars in eene Osteria van Rome. –

Zie 19–25 april. via sacra. –
Vasi 152. Venuti I 45. Forsyth 197.
Ik heb ook een houten model van het Colosseum gezien, zoo als men veronderstelt, dat het geweest is; met het

18 Juni Rome.

By den Duitschen schilder <u>Overbeck</u> zag ik alleen een begonnen Madonnabeeld, en de teekeningen van tonelen uit Tasso, die hy in fresco schildert. Eene lieve vrouw en kind gaven my van zijn familieleven een gunstig denkbeeld, hem vond ik niet. Hy is een der voornaamsten van de school die de ouderwetsche manier van van Eyk, Durer, Perugino enz: weder wil invoeren, en hy heeft, volgens het algemeen gevoelen, veel talent. Van het Museum enz: dat ik heden nog gezien heb, zal ik later spreken.

Dezen avond moest er eene <u>processie</u> in de kerk van San Lorenzo in Lucina plaats hebben. De Piazza di Spagna was daartoe aan alle vengsters met kleden behangen; dit stond zeer lief; ongelukkig belette de opkomende regen, dat de processie buiten de kerk kwam.

Wanneer ik het dagboek van andere reizigers doorblader, of het handboek van Vosi, dan bemerk ik, dat er een aantal voorwerpen zyn, die ik gezien heb, sommige zelfs dikwyls, of dagelyks gezien heb, zonder in myn dagboek melding daarvan te maken; toch heb ik juist niet het opzet, om van alles aanteekening te houden, maar van eenige voorname punten wil ik iets opschryven, al is het maar, om my te herinneren, waar ik er narigten omtrent vinden kan.

Het <u>Colosseum</u> heb ik nu menigvuldige reizen gezien, op alle standpunten, op alle tyden van den dag, ook in den avond, by 't licht der maan. Altyd ben ik op nieuw

Colosseum. Pantheon.

Vele paleizen zyn gebouwd met steenen die men van het Colosseum heeft afgenomen, zie andere aanteekeningen van 469 471.

++ grootste geduld en zeer naauwkeurig gemaakt, door Carolo Lucangeli; de maker is dood, doch de bewaarder, op de Piazza di Spagna No 8. 1e p. wyst het met groote beleefdheid. Dit helderd veel op en is zeer behulpzaam, om de ruines te begrypen, en in zyne verbeelding aan te vullen.

Van Zyl. Veursse II 129. Forsyth 183.

De borstbeelden van groote mannen zyn uit het Pantheon genomen, en in het Palazzo de' Conservatori op het Capitool geplaatst, zie 26 Juni

Het is thans de kerk van Santa Maria ad Martyres.

getroffen geweest over den indruk, welke deze ontzachelyke ruine maakt; – dat alles, wat ik er van zoude willen of kunnen opteekenen, vind ik zoo omstandig, hier en daar zoo juist, by andere reizigers; – ook de herinneringen en gedachten, die er worden opgewekt; Byron heeft er zulke schoone verzen over; – dat als ik dat alles doorzie, my dunkt, dat ik niet beter doen kan dan er niets van te zeggen.

Ik moet byna hetzelfde zeggen van het <u>Pantheon</u>. Dikwyls ben ik in dit heerlyk overblyfsel der oudheid geweest, en heb altyd de eenvoudige majesteit bewonderd, welke na al de verwoesting nog is overgebleven. Het voorportaal behoort oorspronkelyk niet aan het gebouw der rotonde, zoo men met grond schynt te beweren; maar toch is ook dit voorportaal zoo trotsch, zoo ernstig, zonder sieraad en ~~toch~~ evenwel zoo schoon, dat men niet moe wordt het met een soort van eerbied aan te staren; ook des avonds maken de krachtige zuilen van dit voorportaal eene treffende uitwerking. Het is jammer, dat de plaats die er voor is, door de ruines van oude gebouwen zoodanig is verhoogd geworden dat de Colonade niet meer de vereischte verhevenheid boven den grond heeft.

Men kan niet zonder de grootste verontwaardiging zien, hoe de Pausen dit schoone gebouw hebben geplunderd, verwaarloosd en ontsierd. Men moet hier komen, om de kleinheid en laffe ellendigheid van de tegenwoordigen eeredienst op te merken. De standbeelden der Grie-

Pantheon

sche Goden zijn daar afzigtelijke mismaakte figuren, die meestal menschelijke pijnigingen voorstellen, vervangen Madonnabeeldjes en andere, die wonderen doen. Daarvóór ziet men steeds menschen geknield, in de vernederendste houdingen, die akelige afgoden aanroepende, om gunsten die ze niet kunnen toestaan. Wanneer het toeval wil dat hetzelfde gebeurt, wat men gevraagd had; zoo is de priester gereed, om dit toeval als een wonder uit te leggen, en, om het wonderdadig beeld daarvoor te bedanken, hangt men allerhande voorwerpen aan de muren op; deze ex votos, uit armen, beenen, harten, schilderijtjes, en wat al niet, bestaande, vervullen de muren van het majestueuse Pantheon. Ik wil de arme menschen niet verachten die hier hun bijgeloof komen ten toon spreiden, ook wil ik hun den troost niet ontzeggen, die zij in het gebed tot die poppen en figuren vinden kunnen; maar wat moet men denken van eene geestelijkheid, die, in plaats van den godsdienst tot veredeling en verheffing van den mensch te doen strekken, zoo onwaardig zich daarvan als werktuig bedient, tot menschelijke vernedering; zoo dat de ongelukkige in zijn bijgeloof, niet zijn hart tot den schepper en vader van alle menschen verheft, niet van de krachten, die god hem gegeven heeft gebruik maakt, om zijn leven nuttig en genoeglijk te maken, maar de vervulling zijner wenschen werkeloos van de gunst van een heiligen of van een houten Madonna.

Tempel van Antoninus Pius (Dogana) Muren van Rome.

Kast 24 Kasinti II 124.

beeltje vermaakt; en het geluk, waarvoor zyn hart hem voorspelt, dat hy na den dood bestemd is, niet door zedelyke veredeling en door reinheid van gemoed, maar door absolutien van priesters meent deelachtig te kunnen worden. Myne verachting voor zulk een samenstel is nooit uitgeput; by elken voetstap in Rome wordt zy op nieuw opgewekt.

Een overblyfsel, dat ik dikwyls met genoegen gezien heb, is de zes kolommen van den tempel van Antoninus Pius, thans den voorgevel uitmakende van de Dogana. De nieuwe gebouwen steken by zulke eenvoudige overblyfsels altyd af; zelfs de groote gebouwen der nieuwen schynen klein, terwyl de kleine gebouwen der ouden groot schynen; het is niet in de maat, maar in de eenvoudigheid der delen, dat die uitwerking gelegen is. De plaats, waar dit monument staat, heet Piazza di Pietra, omdat er zoo veel oude steenen gevonden zyn.

Van vele overblyfsels, die of zeer gering zyn, of zeer onzeker, en daardoor weinig belangryk, maak ik geene melding, hoewel ik sommige gezien heb. — Ik heb grootendeels de Muren van Rome gezien, doch behoef die ook niet in myn dagboek te beschryven; zoo als zy nu zyn, heeft ze keizer Honorius in 't jaar 402, en voor een gedeelte, aan de overzyde van den Tyber, Paus Leo IV in 't jaar 848 gebouwd. In derzelve zyn

Castra Praetoria. Muro torto. Pons Sublicius, Herinneringen.

Vasi 230. Venuti I 176. Kephalides I. 97. Recke II 388.
Ik ben nog eens inwendig deze muur wezen bezigtigen; men ziet er de bemeyzen van gebouwen, die daar tegenaangestaan hebben. Men was bezig het koren te maaijen, op de plaats waar de oproerige

Venuti II 97 Vasi 268

ge Praetorianen weleer den keizer uitriepen, die over het Romeinsche rijk zoude regeren. Men noemt thans deze plaats Vigna Maccao; deze vigna plagt aan de Jesuiten te behoren. Men wees mij, omtrent midden in de Vigna, een oude mozaikvloer, die onlangs gevonden was; in hoe verre die met het Castrum in verband kan staan, weet ik niet. Het zijn meest klinkers, waaruit de ringmuur van het Castrum bestaat doch op sommige plaatsen ook groote gehouwene stenen. Vierkante torens en gewelven zijn nog voorhanden.

Vasi 428. & 442. Venuti II 52.
In 't jaar 506 voor Ch.

vele andere gebouwen, die vroeger bestonden, ingemetseld, en dit maakt ze dikwyls zeer belangryk. Nibby heeft er een opzettelyk werk over geschreven. Tusschen de Porta Pia en Porta San Lorenzo is een groot deel der oude muur welke de Castra Praetoria plagt te omringen, welke door Constantinus verwoest zyn. Deze plaats wekt vele herinneringen.
Merkwaardig is ook naby de Porta del popolo de zoogenaamde Muro torto. Het zyn overblyfsels van substructies eener villa van de gens Domitia, welke Honorius in de stadsmuur heeft bevat. Dit stuk muur nu staat zoo scheef dat het schynt alle ogenblikken te zullen nederstorten; - toch heeft het reeds van de vierde eeuw af zoo scheef gestaan, dewyl Procopius zegt dat Belisarius het wilde vernieuwen, omdat het op het ogenblik was van om te te slaan.

Ik heb dikwyls niet opgeteekend welke historische herinneringen aan de monumenten, die ik zag, verbonden waren, die zyn toch naauwkeurig in de reizen en handboeken vermeld. Van een punt mag ik toch niet geheel zwygen: meer dan eens zag ik de overblyfsels van de Pons Sublicius, welke zich by laag water duidelyk vertonen. Het is aan de overzyde der rivier, op de plaats die nu Ripa grande genaamd wordt, dat Porsenna koning der Toscaners tegen Rome gelegerd was, toen Mutius Scaevola zich in zyn leger begaf, en de beroemde daad volbragt van zyne hand

Biblioteca Vaticana.

Vari 549. Petit Radel II. 251. Recke II 344.
Von der Hagen IV. 6–20.

in 't vuur te steken; - en Horatius Cocles verdedig-de zoo heldhaftig alleen deze brug tegen denzelfden Porsenna. In de nabyheid dezer brug was het ook dat Clelia over den Tyber zwom. -

Zaturdag 19 Junii. Ik heb nu de voornaamste bibliothekens bezocht en wil er dus eenige melding in myn dagboek van maken; toch grootendeels de gedrukte berigten slechts aanhalen, en hetgeen ik daarin vind niet op nieuw heerin schryven.

Bibliotecca Vaticana. Treffend is het schoone lokaal waar in zy staat. Het is den vlugtigen bezoeker niet mogelyk, zulk eene verzameling van boeken naauwkeurig te leren kennen. Reeds eeuwen lang zyn vele bibliotheken hier byeengebragt; zy worden in de aangehaalde werken vermeld. Nimmer heeft men deze bibliotheken tot een geheel vereenigd; of zelfs een doorgaanden, algemeenen Catalogus daarvan gemaakt. Van vele zaken bestaat geheel geen of geen volledige catalogus; en de rangschikking moet zeer onvolkomen zyn. Allen heeft het voorkomen van orde omdat men niet ziet wat in de gesloten kasten bevat is, maar, zoo men my gezegd heeft, is daarin niets minder dan orde. De rykdom aan handschriften moet vooral zeer groot zyn; doch het is moeilyk te weten, wat er is, en nog moeilyker het vrye gebruik daarvan te bekomen. Voor het publiek is eigentlyk nimmer toegang, voor hen die iets byzonders komen bestuderen, is op gewone dagen van 8 tot

Biblioteca Vaticana.

12 uren gelegenheid; doch handschriften worden altijd onder vele beperkingen, en zulke, die op geen catalogus staan, en juist daarom de belangrijkste zijn, worden geheel niet uitgereikt. Ik ben er verscheiden reizen geweest, en heb er nooit meer dan twee of drie menschen zien studeren; men maakt het, zoo ik hoor, dagelijks moeilijker, vooral wanneer de geleerde geen geestelijke, en meer nog wanneer hij geen Romein is. Van wege de regering werkt er niemand dan Maï. Deze staat als eerste Custos aan het hoofd, want een hoofdbestuurder ontbreekt. Daar ik aan Maï was voorgesteld, heeft hij mij zelf het een en ander vertoond, doch geen ander geschikte konde dit doen; het scheen, dat er niet dan weinige bloot werktuigelijke bedienden waren. Men bemerkt aan alles, dat de inrigting niet is, om veel gebruik der bibliotheek toe te laten.

Het is een groot en prachtig magazijn van boeken, die goed bewaard worden, maar voor het tegenwoordige weinig nut doen; altijd is het toch van gewigt voor de wetenschappen, dat zoo veel belangrijke en zeldzame stukken niet verloren gaan.

Voor de bijzonderheden, verlaat ik mij op de aangehaalde werken. In de kamer der papyri zag ik stukken van de 6e tot de 9e eeuw. Zij zijn allen in de lengte geschreven, zoo dat elke regel de volle

Biblioteca Vaticana

Vasi 552.

breedte van het blad beslaat; de papyri uit Herculanum zyn in de breedte geschreven, met kleine kolommen, die elk de breedte van het blad innemen. Volgens het onderschrift zyn de meeste dezer papyri van het Vaticaan door Mabillon of anderen uitgegeven. Zy zyn moeijelyk te lezen. Meest al zyn genomen uit de Archiven der stad Ravenna.

De heer Maï wees my een handschrift van Virgilius, uit den tyd van Alexander Severus, of wat vroeger; — een ander handschrift van Virgilius met gekleurde figuren, en een dergelyk van Terentius, welligt van de eerste eeuw. De kleedingen der figuren schynen dit aan te duiden, en al de redenen, die men heeft aangevoerd, ~~om~~ te bewyzen, dat de handschriften op perkament niet zoo oud zouden zyn, hebben, zoo Maï meent, geenen grond. By Terentius staan aanteekeningen met lopend (cursief) schrift; deze zyn, naar alle waarschynlykheid, van denzelfden tyd; want het is zeker dat de Romeinen lopend schrift gehad hebben, hoewel men dit ook in twyfel getrokken heeft; uit de brieven van Cicero en ook uit de vlugheid waarmede zy schreven, kan men het duidelyk opmaken.

In een der vertrekken is, in kasten langs de muur een zoogenaamd *Museo profano*, bestaande in beeldjes van brons, yvoor, cristal; — bustes, penaten; — kleine basreliefs; — lampen, amuleten; — voorwerpen va

Bibliotheca Vaticana.

x in 't jaar 1777.

Vasi 552. Hagen IV. 7.

Vasi 554.

Vasi 553

huisraad; - enz. Men bewaard er ook het haar van eene vrouw, zoo als men het gevonden heeft in een Romeinschen sarcophagus aan de porta Capena;* het is net gevlochten en met een speld van brons opgestoken: dit Romeinsche kapsel is niet zeer van de hedendaagsche kapsels verschillend.

Eene andere verzameling, die men evenzeer hier bewaart, is het Museo d'Antichità Cristiane. Magen naamt het Inkunabeln der Christelijke Kunst, en die zijn het werkelijk. Meestalles heeft betrekking op den godsdienst: schilderijtjes op gouden grond, die voorstellen Jesus aan het kruis, Maria, begrafenissen enz: - Crucifixen, bekers en veel andere kerkgereedschappen. Beeldjes en busten van ivoor, albast, brons enz: Het is zeer belangrijk den kinderlijken staat der kunst daarin op te merken.

Op de kasten staat een groot aantal Italiaanschgrieksche vazen, waaronder zeer fraaije zijn.

Ik heb ook gezien de zonderlinge verzameling der merken, op vaarwerpen van gebakken steen, "Bolli in terre cotte" men ziet er den naam of andere kenteekenen van de fabrikanten op.

Van het schilderwerk in deze zalen heeft mij het best bevallen dat van Mengs.

De verzameling van Medailles was door de Franschen geheel geplunderd, zoo dat Pius VII, om er eene nieuwe aan te leggen, het kabinet van Vitali gekocht heeft, het geen nu nog vermeerderd moet worden; er wa-

Biblioteca Casanatense. Biblioteca Angelica

Vasi 332 Petit-Radel II. 249.

Vasi 337. Petit Radel II 251. Hagen IV. 20.

van zeldzame penningen, die men nu weer, zoo als die van Otho, Pescennius Niger enz: –

Bibliotheca Casanatense, of della Minerva. Zy staat in eene zeer mooye zaal, en eenige nevenvertrekken uiterlyk is er veel orde. Een alphabetische Catalogus ligt voor 't publiek ten gebruik. Om te beproeven of men onbekend zynde goed geholpen werd, vraeg ik om de brieven van Abeilard, die ik in den Catalogus opslaeg; en dadelyk bekwam ik dit zeldzame boek. Ik las er den brief in, welke zyne gansche geschiedenis bevat. Het is zonderling, dat in later tyd deze man en zyne liefde voor Eloisa zoo romanesk zyn beschouwd geworden; volgens hemzelf was het juist geen zeer verhevene liefdesbetrekking, maar veeleer grove zinnelykheid, die hem vervoerd en in het ongeluk gestort heeft. Er waren 20 tot 30 lezers, en de gansche inrigting scheen het gebruik gemakkelyk te maken; doch het was blykbaar uit den catalogus, dat men zeer, zeer ten achtere is.

Bibliotheca Angelica, in het Augustinerklooster. Zy staat ook in een goed lokaal, hoewel niet zoo mooi als de vorige. Hier was men zeer beleefd; er waren veel lezers, en men scheen hun met gewilligheid te hulp te komen. De alphabetische Catalogus was goed in orde, en buiten dien waren er wetenschappelyke Catalogi, die ook naar 't alphabeth gerangschikt waren. Men heeft hier zeer veel oude drukken; onder anderen weer zeer

Biblioteca della Sapienza

my het Catholicon (dat is prosodie en woordenboek) te Mentz gedrukt met het jaartal 1460 –
Het kwam my by het doorbladeren van den Catalogus voor, dat men hier iets minder ten achteren was, dan in de vorige bibliotheek; het was er verre af, dat eenig vak au courant zoude zyn, maar enkelde boeken van historie enz: behoorende tot het laatste der vorige of het begin dezer eeuw, had men toch gekocht. Zoo men my zeide, wordt er nu Jaarlijks 124 scudi 'sjaars tot aankoop besteed.

De Bibliotheek der Sapienza is enkeld voor 't gebruik der studenten bestemd. Zy heeft een slecht lokaal, is niet groot en zeer ten achteren. Aan Tydschriften, welke met den voortgang der wetenschappen bekend maken is hier niet te denken; Acta van geleerde genootschappen zyn er of geheel niet, of enkelde verachterd en stuksgewyze. Alles is voor studien die niet voortgaan berekend: theologie, Romeinsch regt; de medicynen alleen maken schoorvoetend eenigen voortgang, die men toch in 't aankopen van boeken niet bystandt, omdat die boeken te veel met philosophie in betrekking zyn, en men deze nalstreking niet dulde; zy mag vooral niet vooruit gaan.
Met groote letters is aangeplakt, dat de studenten, die boeken stelen, geexcommunieerd worden.

Ik heb ook twee bibliotheken gezien van aanzienlyke familien, welke, hoewel privaat-eigendom voor het publiek openstaan. De eene van den

Bibliotheca Barberini e Corsini.

Petit-Radel II. 256.

Er wordt omtrent 200 scudi (500 gulden) be-
steed voor jaarlijksche aankoop, toch bijna
alleen voor plaatwerken, die niemand te zien
krijgt.

Petit-Radel II 257.

Prins Corsini, de andere van den Prins Barberini.
Het lokaal van de eerste is zeer mooi, maar te klein, en zoo afgelegen van het bewoonde gedeelte der stad dat hierdoor alleen het gebruik moeyelyk wordt. Sedert lang is deze bibliotheek stilstaande, en bevat voor vroegere tyden zeer belangryke werken, voor de wetenschappen, welke zich sedert eene eeuw ontwikkeld hebben byna niets. Een wetenschappelyke catalogus, volgens een oud plan in weinig vakken afgedeeld, en daarin alphabethisch, kwam my voor vry goed in order te zyn; - een algemeene alphabethischen was men bezig over te schryven. Er was niet een lezer en dit was men ook niet gewoon; hoewel het de publieke tyd was moest ik bellen om binnen te komen, en strekte de oppasser de hand uit, om drinkgeld, by 't henengaan. Er zyn zoo men zegt belangryke handschriften en plaatwerken, doch die mag niemand zien, zonder een byzonder verlof van den Prins, die in Florence woont, en nimmer te Rome komt. Die permissie bekomt men zeer moeyelyk, zoo dat, volgens het geen my de oppasser zeide, byna nooit de kasten waarin de handschriften en platen bewaard worden, geopend worden. -
De Bibliotheek van Corsini is nog ryker aan handschriften; hier vond ik een ingebeeld stugge priester aan het hoofd, die my zeide, dat men alleen

Biblioteca Barberini.

gunst, wel handschriften liet zien, maar aan nie-
mand veroorloofde er iets van af te schryven. Een
Duitscher, de eenige lezer dien ik er aantrof, beves-
tigde my dit, en zeide, dat hy met alle moeite, en
na zich aan den Prins zelve gewend te hebben,
het niet verder had kunnen brengen, dan dat,
tegen betaling, door den priester, of iemand van hem
daar toe gebruikt, een stuk werd afgeschreven. Deze
opzigter vond ik bezig met een heer, waarschyn-
lyk een boekdrukker te overleggen, welke handschrif-
ten van een ouden theoloog hy zoude kunnen la-
ten drukken, en 't voorregt van zoo veel per
blad daar voor betaald te krygen. In welke
goede handen zyn deze stukken, die wellicht voor
de wetenschappen, vooral voor de Geschiedenis be-
langryke Bydragen zouden kunnen opleveren!
Men wees my als een der oudste handschriften "Cres-
conii collectio canonum", zoo de bibliothecaris
zeide, meer dan 800 jaren oud. Italiaansche hand-
schriften waren er niet ouder dan van Bocc.
Er was een gedrukte catalogus van de gedrukte
boeken, uitgegeven in 1681, met eenige geschrevene
byvoegsels. Van de manuscripten was een geschre-
ven alphabetischen catalogus. Het lokaal is
slecht: een tamelyk groote zaal met eenige neven-
vertrekken. Alles lag overhoop, en onder het stof:

Bibliotecca Barberini. Archiginasio della Sapienza (Hooge School.)

Petit Radel II 249.

Men heeft my voor de kennis van de Hooge School opgegeven Renazzi Storia dell Archiginasio.

begraven. Ik moet er nog byvoegen, dat hoewel ik drie kwartier kwam na dat de bibliotheek moest open zyn, ik nog meer dan een kwartier wachten moest, eer de geestelyke bibliothecaris kwam en de deur opende.

In beide deze princelyke bibliotheken heb ik my kunnen overtuigen, dat de groote oftref van het nut, en van de mildheid der eigenaars, die hun eigen verzamelingen voor het publiek openstellen, niets bedoelt. Zy laten intusschen nog die bibliotheken voor 't publiek open, omdat hunne voorvaders het zoo hebben ingesteld, en hun het verkopen daarvan niet vrystaat; – zy zelve bezoeken die bibliotheken nooit, verwaarloozen die geheel; koopen nagenoeg niets by, en het nut dat er van getrokken wordt is nagenoeg niets.

Er zyn nog eenige openbare Bibliotheken, doch die zyn van minder belang.

Ik heb reeds 29 mei, iets van de Hooge School of Archiginasio della Sapienza gesproken; sedert heb ik nog nader den toestand daarvan leeren kennen.

Ik heb alle reglementen en andere gedrukte stukken, die ik verkrygen konde, verzameld. Zy zyn voldoende om zich van den staat van het onderwys een vry duidelyk denkbeeld te maken. De zeer lange vacantien en de menigvuldige heilige dagen, maken dat het onderwys niet veel omvatten kan; en men ziet, dat

Archiginnasio della Sapienza.

het werkelyk zeer beperkt is, uit de tafels van de meeste vakken, waarin uitgedrukt staat, wat in elke les behandeld wordt.

Ik heb een collegie bygewoond van Bernardini, sopranumerario van Gerarelli (want byna voor elk professor is een plaatsvervanger) Hy sprak over de geneeskunst, in zeer fraai latyn, en met veel vuur en vlugheid; het was als eene redevoering, geene les; ook zeide men my dat het eene „dissertatione" was. Men luisterde met aandacht, en klapte in de handen toen het uit was. Een ander collegie dat ik bywoonde was van Mangiatorti, een professor, die onlangs in plaats van een die overleden is, zyn post aanvaard heeft. Hy onderwees Jus Romanum, zyn voordragt was eenvoudig en duidelyk, hy sprak Latyn.

De studenten hebben een losbaafd, stil voorkomen; zy houden den hoed op onder de les; dikwyls gaan zy weg voor het einde, of komen als de les half om is; zonder dat zulks opzien veroorzaakt. De zalen, waarin het onderwys gegeven wordt, zyn ruim en goed ingerigt; in elke zaal, ook in de bibliotheek, hangt een Madonna-beeld; de Mater amabili van Sassoferrato. De vorige Paus heeft die laten in plaat brengen, en heeft overal exemplaren daarvan verspreid. Onder de studenten zag ik er altyd verscheiden in priesterlyk gewaad. Het getal der studenten bedraagt dit jaar 975.

De promotien geschieden niet, zoo als by ons, op alle tyden en voor elk afzonderlyk, maar jaarlyks aan het einde der lessen, volgens een algemeen vergelykend examen. In het gedrukt reglement vind ik daaromtrent de